БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч. ФЕВРАЛЬ 27 СУББОТА № 47 (4531).

Өртээ 20 көп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Рязаньчыларның дуржулгазын калбартырынга (1 арын).

СЭКП ОБКОМУНДА БОЛГАШ ОБЛКҮҮСКОМДА: Школа тудуун боттарының инициативазы-биле чорудар дугайында Каа-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң колхозчуларының областың бүгү колхозчуларынга Кыйгырыын деткиир дугайында (1 арын).

«Тес-Хем районда мал кыштагладыышкыны бергедээшкинде» (1 арын).

Кара-Хөлчүлер болгаш оларның ажылыжы (2 арын).

А. Бегзи.—Көдүрлүүшкүнде (2 арын).

М. Севен.—Автомашиналарны бүдүрүк чүлүг ажыглаалы (3 арын).

С. Быштак-оол.—Аяа долган (3 арын).

К. Кудажы.—Школа директорунуң дугайында чугаа (3 арын).

Румын улус өөрүп четтиргенин илереткен (4 арын).

КҮР биле БАР-ның аразында садыг харылзааларынга холбаштыр (4 арын).

Бразилияның студентилери Фидель Кастронуң чазаан деткип турар (4 арын).

Францияның Компартиязының ТК-зының Политбюрозунуң медеглели (4 арын).

ГФР Испанияга бундесвериің шериг баазазын тургузарын күзеп турар (4 арын).

КҮШ КҮЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ: Олимпий оюннарында (4 арын).

Тыва автономнуг областың колхозчуларынын, СТС-тер, совхозтар ажылчыннарының болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң 1960 ЧЫЛДА СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Тыва автономнуг областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей СЭКП-ниң XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир болгаш СЭКП ТК-ның 1959 чылдагы декабрь Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш демисешпишаан, көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге эрткен чылын багай эвес түннелдерни чедип алган.

Партияның болгаш чазактың хүн бүрүде көргүзүп турар дузаламчызының ачызы-биле база көдээниң ажыл-ишчилериниң күжениишкиннери-биле бистиң областывыс 1959 чылда көдээ ажыл-агыйның кол-кол продуктуларын бүдүрерин көвүдеткен болгаш күрүнеге садарының доктаатты-нган планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Күрүнеге 1958 чылдагызындан эштиг 41 хуу, сүттү 23 хуу, дүктү 24 хуу хөйнү саткан. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери болгаш садары өскени-биле кады, 1958 чылдагызынга деннээрге ниитиниң малының баш саны мыйыстыг бода мал талазы-биле 16 хуу, оон иштинде инектин—15 хуу, хаваннысы —43,2 хуу, хой болгаш өшкүнүү—12 хуу көвүдээн.

Өвүр, Эрзин, Бай-Тайга районнарының колхозтары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле чеди чылдың бирги чылының өнаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеннер, харын Эрзин районнуң «Кызыл сылдыс» колхозу 1958 чылдагызындан күрүнеге эштиг 3,5 катап, сүттү 24 хуу болгаш дүктү 59 хуу хөйнү саткан. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу күрүнеге 1958 чылдагызындан эштиг 2,5 катап, сүттү 2 катап болгаш дүктү 1,6 катап хөйнү саткан.

Чөөн-Хемчик районнуң Сталин аттыг, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын», Каа-Хем районнуң «Тиилелге», Тес-Хем районнуң «Чодураа» болгаш «Ак-Эрик» көдээ ажыл-агый артельдериниң колхозчулары болгаш өске-даа хөй-хөй ажыл-агыйлар боттарының сөзүн эөлеп шыдааннар.

Областа мал ажылының хөй санныг мастерлери өзүп үнген. 1959 чылда төрүүр 100 хой бүрүзүнден 160 хураганны алган Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Ооржак Лопсанчаптың ады чонга калбаа-биле билдингир, «Элегес» совхозта хойжу эш Чооду Чалбаа хой бүрүзүнден 4,15 кг дүктү, Бай-Тайгада С. Кандан 100 хойдан 154 хураганны алган.

Областа 40 саанчылар инек бүрүзүнден 2000 болгаш оон-даа хөй килограмм сүттү, 150 ажыг саанчылар—1500 кг ажыг сүттү саап алганы өөрүнчүг болган. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң саанчылары эш С. Е. Баукова инек бүрүзүнден 2697 кг, эш Соор Саара—2619 кг, эш Маады Бичии-уруг—2587 кг, «Элегес» совхозтуң саанчызы эш Кармолитова—2670 кг сүттү сагганнар.

Бо чижектер болза колхоз, совхоз, СТС, мал ажылының фермазы, бригада бүрүзү эштиг, сүт, дүк болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедиринге база ол ышкаш тарылга шөлдерин калбартырынга болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының дүжүттүүн бедиринге ам-даа ажыглалга кииртинмээн улуг аргаларлыг болуп турарын херечилеп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринге соруг кирген болгаш Рязань областың малчыннарының кайгамчыктыг дуржулгазын ажыглавышаан, Тыва автономнуг областың колхозчулары, совхозтарның болгаш СТС-териң ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай артемниглери боттарының аргаларын санап көргеш, 1960 чылда дараазында бедиткен хүлээлгелерни боттарынга ап турарлар:

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Областың ажыл-агыйларынга эштиг 27,5 муң тоннаны, оон иштинде колхозтарга болгаш совхозтарга 21,1 муң тоннаны, сүттү 40,8 муң тоннаны, оон иштинде колхозтарга болгаш совхозтарга 21,2 муң тоннаны, дүктү 1603 тоннаны, оон иштинде колхозтарга болгаш совхозтарга 1553 тоннаны бүдүрер.

Ажыл-агыйларның бүгү категориялары күрүне планы-биле көрдүнгениниң 19,5 муң тонна азы 50 хуу хөй эштиг, 14,19 муң тонна азы 22,5 хуу хөй сүттү болгаш дүктү (дужааган арыг дензиге) 1600 тонна азы 100 тонна хөйнү күрүнеге садар.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын естүрери-биле чергелештир областың колхозтары болгаш совхозтары мыйыстыг бода малдың баш санын 12 хуу, хойнуң—18 хуу, хаванның—7,3 хуу көвүдедир.

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң кежигүннери боттарынга бедик хүлээлгелерни алганнар. **1960 чылда 830 тонна эштиг азы эрткен чылдагызындан 2 катап хөйнү, оон иштинде хаван эштиг 160 тоннаны, 720 тонна сүттү, 30 тонна дүктү күрүнеге садар** деп олар шиитпирлээннер.

Мурнакчы колхозтуң патриотчу үлегерин эдербишаан, «Кызыл партизан» совхоз 1959 чылдагызындан 2,2 катап хөй эштиг, «Өөк» совхоз болгаш Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу 2 катап хөй эштиг күрүнеге садар.

Мал ажылының чамдык мурнакчылары тус-тус чаа бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы», «Искра» колхозтарының хойжулары эштер Лопсанчан, Шаравии, Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң хойжузу эш М. Биче-оол төрүүр 100 хой бүрүзүнден 170 хураганны, а «Кызыл партизан» совхозтуң хойжузу О. Кашпык-Кара ийи чылда 100 хойдан-на 320 хураганны алырын хүлээнгеннер. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң саанчызы эш У. Яковлева 65 инектиң бирээзинден-не 2000 кг сүттү, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң саанчылары эштер Баукова, Соор Саара, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң саанчызы эш Севилбаа болгаш оон-даа өскелер инек бүрүзүнден 3000 кг сүттү саар деп хүлээлгени алганнар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң инек кадарчылары Кузнецовтар 80 инекке 200 бызааны чагыштырар арга-биле доруктурарын, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунда Т. Сундуй, Чөөн-Хемчик районнуң Сталин аттыг колхозунда Х. Тыртык олар одарладыр семиртилгеге мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнүң дүн-хүнде 1500 грамм ортумак дензи өмелдезин чедип алырын хүлээнгеннер.

Алдынган хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседир соруулга-биле колхозтар болгаш совхозтар 35 муң баш хаваннарны, 350 муң баш куштарны семирти азыраар болгаш эрткен чыл-биле деннээрге хаван эштин бүдүрерин 3,5 катап, күш эштин 4,5 катап көвүдедир. Областа одарладыр семиртилгеге дүн-хүнде 1000 граммдан эвээш эвес ортумак дензи немелдезин алыр 17 муң баш мыйыстыг бода малды база 200 муң баш хой, өшкүнү тургузар.

Эшт бүдүрерин улам өстүрер болгаш ниитиниң малының баш санын көвүдедир соруулга-биле чондан болгаш колхозчулардан 3 муң баш мыйыстыг бода малды садып алырын, хаваннарның, инектериниң болгаш хойларның төрүлгезин көвүдедирин, ылаңгыя төрүүр хойларның чүгле ийиги оолдаашкынын чорутканындан 30 муң хураганны немей алырын көрген.

Колхозтарга болгаш совхозтарга күш ажылының, ылаңгыя сүттү эштир куштарның улуг фермаларын тургузар болгаш куштуң баш санын 1,5 катап көвүдедир бис.

Колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың чарыгдалдарын кызырар база мал ажылының продукциязының бот-үнезин чиигедир соруулга-биле 6925 инекти баглавас сула ажаалдага шилчидер, хаван кажааларын эде дериир болгаш хаваннарны шөлээн чемгереринге херек чайгы бөдүүн лагерьлерни тудар. 10 муң ажыг бызааларны 5 муң инектерге чагыштырар арга-биле доруктурар, ол чорук күш-ажылдың чарыгдалдарын болгаш эштиң бот-үнезин дыка чиигедирин хандырар.

Колхозтарга болгаш совхозтарга бүгү хойларны электромеханиктиг кыргылда-биле кыргыыр, ол дугайында тускай улгаттырган кыргылда пунктуларын дерип тургузар, мал ажылында хөй күш үнер ажылдарны механизастаарын күштелдирер.

Мал ажылында уксаа сайзырадыр ажылды ханыладып чорударынче болгаш малдарны тарып боозадырының доктаатканы планын колхоз, совхоз бүрүзүнге күүседиринче онза кичээнгейни салыр.

Колхозтарга 4400 баш инек, 102 муң хой, 3000 бызза, 1320 хаван турар кажааларны тударын төлевилээн.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Чем суур, ылаңгыя тараа бүдүрүлгези чокта мал ажылының мурнунда салдынган соруулгаларны шиитпирлеп шыдавас деп чүвени билгеш, колхозтар болгаш совхозтар **1960 чылда тарылга шөлдерин 20-ден эвээш эвес хууга калбартыр, үлегерлиг белеткелди чорутканы, эрте чажар тараа культураларының тарылгазын 6—8 ажыл хүннеринде чорударын хүлээнип турарлар. Тарылгаларның эки ажаалгазын организастаар болгаш тараа культураларының гектарындан ортумаа-биле колхозтарга 12,6 центнерден, совхозтарга 13,2 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр.**

Ындыг дүжүттү алыр төлээде, кызыл-тастың, чинге-тараанның болгаш өске-даа тараа культураларының тарылгазын хаңа карактаар болгаш кызаа одуруглаар аргалар-биле, эң дээре сорттуг райончуткан үрезиннер-биле чорудар. Колхозтарда болгаш совхозтарда суттарылга четкизин корум-чурумга киирип, суттарылганы ийи катап чорударын хандырар.

Тарылганың эгезинге чедир шөлдерге тус черниң удобрениелерин сөөртүп төгериниң планын күүседир, тракторларның, комбайннарның болгаш өске көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин үлегерлиг доозар.

Тараа культураларының ажаап алышкынын 10—12 ажыл хүннеринде чидириг чокка болгаш чүгле аңгылап ажаар арга-биле чорудар.

Күрүнеге тараа садар талазы-биле планны болгаш хүлээлгелерни күүседирин, 1961 чылдың тарылгазынга тараа культураларының болгаш картофельдиң четчир хемчээлдиг үрезиннерин урарын, ниитиниң мал ажылынга мал чеми тарааны үзерин 1960 чылдың сентябрь 20-ге чедир хандырар.

1960 чылда 63 муң гадан эвээш эвес кур болгаш курукан черлерни шингээдип алыр. 1961 чылдың тарылгазынга четчир хемчээлдиг черни бүрүн белеткээр, трактор ажылдарының бот-үнезин 4 хуу чиигедир, кыбар чүүлү 5 хуудан эвээш эвес камнап алыр. 15 аът күштүг тракторга 400 гадан эвээш эвести ажылдап кылырын чедип алыр.

Быжыг чем суурну тургузар соруулга-биле областа мал чеми культураларның тарылга шөлүн 66,3 муң гектар чедирер. Чем суурну тургузарынга шиитпирлиг культура кукуруза болурун өөренип көргеш, колхозтар болгаш совхозтар ол культураның тарылгазының шөлүн 9,6 муң га чедир калбартырын, гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны алырын төлевилээннер. Кукурузаның тарылгазын эки белеткеттинген болгаш чемишчиттинген черлерге, механизастаттынган звенолар чүгле дөрбелчин-уяланчак арга-биле чоруткан турар.

1960 чылда колхозтар болгаш совхозтар эшт-сүткүр инек бүрүзүнге 8—10 тонна силосту, 3—4 центнер концентраттарны белетиззр.

ТУДУГ АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин дыка көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартыры-биле чергелештир колхозтарга болгаш совхозтарга чуртталга, культура-амыдырал тудуун калбаа-биле организастаар бис. 1960 чылда областың колхозтарынга 1050 чурттал-га бажыңнарын, 1850 олуттуг 10 клубтарны, 37 чунар бажыңнарны, 745 оруннарлыг 10 уруглар яслилерин болгаш 7 медпунктуларны тутканы турар.

Тыва автономнуг областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери алган бедик хүлээлгелерин чугаажок күүседиринге күштерин болгаш күш-ажылын харамнанмайын ажылдаащ, оон-биле СЭКП-ниң XXI съездизиниң болгаш бистиң партияның Төп Комитединиң декабрь Пленумунуң көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле салган соруулгаларын күүседиринге боттарының төлептиг салышкынын киирерлер.

Хүлээлгелерни областың колхозтарының, совхозтар болгаш СТС-тер ажылчыннарының, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң ниити хуралдарынга хүлээп алган.

В. И. Лениниң төрүттүнге-ле 90 чыл болур оюнга

Владимир Ильич Лениниң ады-биле холбаалыг бүгү-ле чүүлдерни совет нижилер улуг ынакшыл-биле көрүп турар. Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылы чоокшулап олурары-биле холбаштыр ол ам онза илдең болуп турар. Коммунистиг партияның үндезилекчизининң, делегейде баштайгы Совет күрүнеиниң тургузукчузунуң болгаш удуртукчузунуң чурттап база ажылдап чорааны Кремльге, база ол ышкаш Мавзолейге мунмуң москвачылар болгаш орус-суур келген нижилер барып, Москвада болгаш Москва чоогунда В. И. Лениниң чоруп турганы-биле холбаалыг төөгүлүг черлерже аян-чорукту кылып турарлар.

ЧУРУКТА: В. И. Лениниң Кремльде ажылдап чораан кабинединде Владимирниң электромотор заводунуң шуткулга цегиниң ажылчыннарынга В. И. Лениниң ол кабинетке канчалдыр ажылдап чораанының дугайын эртем ажылдакчызы З. А. Субботина чугаалап берип тур.

Фото А. Стужиннии.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП обкомунда болгаш облкүүскомда

ШКОЛА ТУДУУН БОТТАРЫНЫҢ ИНИЦИАТИВАЗЫ-БИЛЕ ЧОРУДАР ДУГАЙЫНДА КАА-ХЕМ РАЙОНДА ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗТУҢ КОЛХОЗЧУЛАРЫНЫҢ ОБЛАСТЫҢ БҮГҮ КОЛХОЗТАРЫНГА КЫЙГЫРЫЫН ДЕТКИИР ДУГАЙЫНДА

Боттарының инициативазы-биле колхозтарга школалар тудуун чорудар дугайында областың бүгү колхозтарынга Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннериниң кыйгырыын чугаалажып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозу, облкүүском ол кыйгырыгны чүүлдүг деп детки вишаан, доктаал хүлээп алган.

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары боттарының бар күжүн санап көргеш, чаңгыс-аай төлевилел ёзугаар кылдынган, 160 кижи өөренир школа бажының 1960—61 өөредилге чылының эгезинде тударын шиитпирлээн, ол тудугнуң ыяжын долузу-биле белеткээш, ам тудуг шөлүнче сөөртүп эгелээн.

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчуларының кыйгырыын көдээ ажыл-агый артельдериниң баштаар черлериниң болгаш бүгү кежигүннериниң ниити хуралынга калбаа-биле чугаалажып көөрүн, база улусчу арга-биле школаларны, интернаттарны, мастерскаяларны болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлерин тударының, алгыдарының талазы-биле ажылдарга киржиринің дугайында тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын партия обкомунуң бюрозу, облкүүском СЭКП райкомнарынга болгаш райкүүскомнарга дааскан.

Үстүнде адаттынган тудугларны улусчу арга-биле чорударын, колхозтарга тудуг болгаш өске-даа материалдарны тускайлап база төлевилел-смедин болгаш документациязын чогаадырының талазы-биле аргежок чугула дуза көргүзерин облпотребсоюзка (эш Арланмай), облонога (эш Болдур-оол) база райкүүскомнарга дааскан.

Улус өөредилгезиниң талазы-биле колхозтарга тудар тудугларның планын 1960 чылдың апрель 1-ниң бетинде облкүүскомга киирип кээрин СЭКП райкомнарынга болгаш райкүүскомнарга даасканың ол-да доктаалда айтып турар.

Школалар тудуун боттарының инициативазы-биле чорудар дугайында областың бүгү колхозтарынга Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннериниң Кыйгырыы

Бистер, Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчулары, СЭКП-ниң XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүсеттишаан, колхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге эвээш көргүзүглерни чедип алган бис. Хову болгаш мал ажылының продукциязының чыл бүрүде өзүлдези бистиң артеливистиң улам ыңайгы хөгжүлдезиниң экономиктиг үндезини болур колхозтуң хуваашпас фондузун көвүдедиринге деткимчелиг болган.

Хуваашпас фондунуң өзүлдези 1959 чылда библиотекалыг болгаш массалыг ажылдар чорудар өрээлдерлиг, 300 олуттуг чаагайыттынган колхозчу клубту тудуп алыр арганы биске берген.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар талазы-биле бүгү улустуң херээнге бодувустуң салышкынывысты киирерин изии-биле күзевишаан, база бодувустуң бар күжүвүстү санап көргеш, 1960—1961 чаа өөредилге чылының эгезинде 160 кижи өөренир, чаңгыс-аай төлевилел ёзугаар кылдынган школа бажыдын боттарывыстың күжүвүс болгаш хөренгивис-биле туткаш, ажыглаалга киирер бис, ынчангаш бистиң уругларывыс төрээн школазынга чаңгыс ээлчег-биле кичээлдээр кылдыр хандыртынар.

Школаны амыдыралче болгаш бүдүрүлгеже чоокшуладып, бистиң областың улус өөредилгезиниң системазын эде тургузарын чедиишкиниг боттандырарынга база школаларның өөредилге-материалдыг баазаларын тургузарынга идепкейлиг киришпишаан, школаларны, интернаттарны болгаш өске-даа уруглар албан черлериниң тудуушкунун, алгыдыышкынын улусчу арганы тудуушкуннары-биле калбартырынче областың көдээ ажыл-агый артельдериниң бүгү кежигүннерин кыйгырып тур бис.

(Кыйгырыгны колхозтарның ниити хуралынга чугаалашкаш, хүлээп алган).

РЕДАКЦИЯДАН: Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң инициативазын ол районда боттарының күжү-биле школалар тудар талазы-биле шиитпирни хүлээп алгаш, колхозтар деткээн.

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу 200 кижи өөренир, даш-биле кылган ийи каът школа бажынын, «Тере-Хөл» колхоз—160 кижи өөренир, чаңгыс-аай төлевилел ёзугаар кылган школа бажының тударын шиитпирлээн. Ол районнуң өске ийи колхозтары («Ленинчи орук» биле «Октябрь 30 чылы») боттарының школаларын кайызыдаа 120 кижи өөренир кылдыр алгыдарын шиитпирлээннер.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

„Тес-Хем районда мал кыштагладыышкыны бергедээшкинде“

Мындыг эге-биле 1960 чылдың февраль 17-де үнген № 38 «Шын» солунга И. Кызыл-оолдуң шүүмчүлелдиг материалы парлаттынган. Ук материалдың автору Тес-Хем районнуң «Чодураа», Ленин аттыг колхозтарында хөй мал азырал, ажаалданың баксыраанындан өлгенин, мал кажааларының мал турар аргажок багайын, мал чемнерин кемналга чок чарыгдаанын, малды менди кыш ажырар талазы-биле районнуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары, колхозтар баштаар черлери кошкак хемчег ап турарын бижээн.

И. Кызыл-оолдуң солунга бижээн чүүлүн болгаш «База катап Тес-Хемде мал кыштагладыышкынының дугайында» деп «Шынның» рейд бригадазының материалын СЭКП райкомунуң бюрозу биле райкүүскомнуң каттышкан хуралынга чугаалажып көрген болгаш ук материалдарга илереткен четпестер бүрүнү-биле шыныг болуп бадыткаттынган деп СЭКП райкомунуң секретары эш А. Аракчаа редакцияга дыңнаткан.

Мал кытагладыышкынынга удуртулганы кошкаткан районнуң көдээ ажыл-агый инспекциязының кол зоотехниги О. Папын, «Чодураа» колхозтуң даргазы И. Биче-оол оларга СЭКП райкомунуң бюрозу партия талазы-биле хемчег хүлээткен. «Чодураа» колхозтуң хой фермазының эргелекчизи Ч. Дажываанны ажылындан дүжүргеш, истепхынзаар органнарже шилчиткен.

Мал кыштагладыышкынының талазы-биле районда тургустунган берге байдалдан уштунуп, ниитиниң малының баш саны бүрүн камгалап алыр дээш районнуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары, колхозтар баштаар черлери тодаргай хемчеглерни ап турар.

Бар-ла мал чемнерин кыштагларже сөөртүп турар. Ол ажылда 24 автомашина хаара туттунган. Колхозтар Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозундан 24 тонна саваңны, Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозундан 50 тонна сигенни садып, сөөртүп алган. Тракторнуң 5, аъттың 81 далбыйларын одарларның харын аштаар ажылче киирген. Оон аңгыда 317 кижи, оларның иштинден район төвүнүң ажылчын, албан-хаакчыларындан 48 кижи хар эжер ажылда доктаамал ажылдап турар. Ам он муң ажыг баш мал турум азырада турар болгаш малдың өлүр чоруу өлөөн кызырылган.

Рязаньчыларның дуржулгазын калбартырынга

(СЭКП Тожу райкомунуң пленумундан)

СЭКП Тожу райкомунуң февраль 24-те болган пленумунга Рязань областың партия организациязының көдээге партийжи-политиктиг болгаш организастыг ажылының дуржулгазын калбартыр дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Районда малдың амгы кышкы байдалы эки. Чеди чылдың ийиги чылында ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле салдынган соруулгаларны чедиишкиниг боттандырарынга чоннуң патриотчу күш-ажылы улам-на калбарып турар. Мурнакчыларның үлегерин, социалистиг чарышты калбартырын, бүдүрүлгенин эгелекчи, чаартыкчыларының саналын деткиирин пленум чугулалап айыткан.

СЭКП Төп Комитединиң декабрь (1959 ч.) Пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, рязаньчыларның үлегерин калбартырынга партия райкомунуң пленуму тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

Партия райкомунуң бирги секретары эш **М. К. Мендуме** СЭКП обкомунуң секретарынга соңгуттурган ужурунда, ону райкомнуң секретары болгаш бюро кежигүнү хүлээлгезинден пленум хостаан. СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретарынга эш **Н. С. Тембректи** пленум соңгаан.

Тарылгага шаг-үе манавас

Шагаан-Арыг СТС-тиң техниктиг болгаш практиктиг дузаламчызы-биле «Улуг-Хая» колхоз тракторларының септелгезин дооскан. Механизаторлар Д. Сиирин, А. Кызыл-оол, В. Тоглакпан болгаш оон-даа өскелер септелге ажылының нормазын хүн бүрүде 130—160 хуу күүседип келген.

Ынчалзажок тарылга белеткелинде кылдынмаан чүүлдер дыка хөй. Колхозта 14 сеялкалардан чүгле 8 септеттинген. Ам-даа 5 трактор андазыны, 60 илиир, 2 кукуруза сеялказы, картофель олуртур бир машина септеттинмээн, чамдык машиналар, херекселдер чер-сана чыткылаар.

Баян-Колдуң Даштыг-Кожагарда, Сенектиң Сарыг-Достакта, Улуг-Арта хову турлагларының оран-суурларының септелгези эгелевээн. Хараганныг-Ховуда, Эжимде хову турлагларының тудуглары дыка оджум чоруп турар. Артельде 500 центнер сула, 180 центнер чинге-тараа үрезини ам-даа четпес. Бар үрезиннерниң арыглаашкыны ам-даа доозулбаан, арыглаттынза-даа үрезинниң чамдыызы чажар шынарынга четпээн.

Трактор-хову бригадалары 1316 гектар черни чазын удур аңдарар ужурга таварышкан. Бо артель эрткен чылдыындан бо чылын 1463 гектарны хөйнү, азы ниитизи-биле 3463 гектар черни тарыыр деп турар. Ынчангаш ажыл хөй, бүгү белеткелди дурген доозары-биле септелге ажылын эки организастаары арткан. Бир эвес ону хожудадыр болза, шаг-үе манавайн эрте бээр.

КАРА-ХӨЛЧҮЛЕР БОЛГАШ ОЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ИЖИ

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

Бистин чуртувуска көдээ ажылагийны улам ынай хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ныҢ декабрь Пленумунун шиитпирлерин боттандыра ынга бодувустуй хуувуста база үлуг-хуулуг болурун кадайым Сат-биле кады шиитпирлеп алган бис. Ынчангаш бистер аравыста бедиткен күш-ажылчы хүлээлгелерни алдывыс.

Чурукта: Бады Хертек.

Бистин алган хүлээлгелеривис мындыг: 1960 чылда төрүүр 100 хой бүрүзүнден 130 хураганны менди доруктуруп алыр. База бир хойдан-на (чурт иштиниҢ) 2,5 килограмм дүктү кыргып алыр. Төрүүр хойларны аргызып, чудатпас, а чаш малды менди доруктургарыга четчир санныг сигенни кыштаглар чоогунга чайын белеткээр. Ол ышкаш малдың чаш төлүн ажаап карактаарынга кончуг кызымак кижи. Оон аалы колхоз төвүнде, күдээм Мандыл-оол колхозтуҢ дээре тудугжузу. Ынчанмыже Малчын хой оолдаашкынынын үезинде кыштагга экитуразы-биле чедип кээп, бистин-биле кады дүн-хүн чокка ажылдап турар. Күдээм малга база кончуг кижи. Ынчангаш колхоз баштаар чери оларны мал ажылынче тырттар болза чазыг турбас. Черле ынчаш, мал ажылынче аныяктарны хаара тудуп, ол харыысалгалыг ажылга оларны амдыгааштан-на чанчыктырза эки деп бодаар мен.

С. ХЕРТЕК,
хойжу, Ажылчы чоннар депутаттарынын Тыва область Советинин депутады.

Бай-Тайга районуҢ «Кара-Хөл» колхозту организастап тургусканындан бээр бир чыл болурунуҢ бүдүүзүнде.

Тус черге тускай коллективтиг ажыл-агый үндезилеттинип тургустунганындан бээр ындыг кыска үе-шаг эрткен-дээ бол, ол артельдиҢ ажыл-агыйы, ылаҢгыя оон кол адыры — мал ажылы, оон алган орулга чайгылыш чок өзүп хөгжээн, киитиниҢ ажыл-агыйы хөгжээчи-биле кады колхозчу араттарның материалдыг болгаш культурлуг деҢнели бедип, амыдырал-чуртталгазы шыдал кирген, улам чечектелип турар.

Бо аразында колхоз төвү Таспы-Аксында чеди чыл школалыг, кижи эмнелгелиг, улуг көдээ магазиниг, хөглүг ажыктыг дыштанылганың одаа — клубтуг, библиотекалыг, уруглар садтыг, радиолуг амгы үениҢ ёзулуг сууру тыптып келген. Ол суурга ИльичиниҢ лампочказы удавас чырый бээр.

Ыраккы Кара-ХөлдүҢ, Алаштың, Сукпактың, Кызыл-Даг-ның, Туранның, Огарның... дагларынга, чоогаларынга, чайлаг-шынааларынга чоокта-ла көшкүн чораан араттарның амыдыралы коллективтиг ажыл-иштиҢ кедилиниҢ дугайында улуг башкы В. И. ЛенинниҢ өөредиин Коммунистиг партияның амыдыралга билдилиг боттандырганының ачызында шак ынчаар чырыткылаандыр хөгжүп орар.

Коллективтиг күш-ажылдың кызыгаар чок артык күштеринге сорук кирген ол колхозчу араттар, тургузукчу, чогаадыкчы бүгү улуг совет улус ышкаш, коммунизмниҢ тургузуушкунун улам калбартыр дээш улам эрестиг, улам соруктуг ажылдап, чурттап турарлар. Оларның ол хей-аът кирген ажыл-ижиниҢ, чаа амыдыралының дугайын содунуҢ бо арнында чугаалап турар.

Улуг үүле—мурнувуста

Чеди чылдың ийиги чылы — 1960 чылда кандыг-кандыг тудугларны тударын, оларга четчир санныг тудуг материалдарын белеткеп алырын планнап көөрүнүн мурнунда бистер, колхозтуҢ тудугжулары эрткен чылын кылган ажылывыстың үре-түннелдерин үндүрүп, чугаалажып көрген бис. Ажылывыстың түннелдери эки болган. Хамыктың мурнунда, чуртталга бажыңнары кончуг негеттинген, оон-биле кады чаа организастаттынып тургустунган ажыл-агыйга бүдүрүлге оран-савалары база-ла эргежок чугула турду.

Ындыгның төлээзинде колхоз баштаар чериниҢ шиитпирин ёзугаар 50 чуртталга бажыңнарын тударын бирги эзлчегнин сорулгазы кылдыр көрген бис. Күүсеткенивис, өскээр чугаалаарга, аргадан кескеш, аалга эккелгеш, чонуп чазааш тудуп, оон шуут ажыглалга кииргенивис 48 болган. А ийизинге күш четпейн барган бис. Чүге дээрге, чаа амыдыралдың маргыш чок негелдезин ёзугаар чап-чаа клубтуҢ тудуун, ол ышкаш школаның ужунга немелде класстар тудуун дарый кылыр ужурга таварышкан бис. Оон башка черле хоржок. Хурал-суглаа-даа, оюн-тоглаа-даа, лекция, беседа-даа, кино-чурукдаа ам ол клубта үргүлчү чоруп турар апарган. Оон ынай 23 мун кезек туйбуну белеткеп, дөрт улуг складтарны, хову бригадазынга барак-бажыңны, машиналар гаражын база тутканы бис.

Ол болза эрткен чылда бистин ажылывыстың түннелдери-дир. Оон артык улуг чедиишкиннерни чедип алыры-биле тудугжулар бо чылын тудуг-суур талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алган. Ырак одар-белчиирлерде малчыннарга колдады 50 чуртталга бажыңнарын тудар. Сууржуп чуртталган чоннуҢ бажыңнарының иштин чаагайжыдарынга хереглеттинер 50 мун туйбуну; 50 тонна чугайны колхозтуҢ девискээринге өртедип белеткээр. Оонбиле чергелештир элээн хөй малчыннар боттарының күжү-биле бажын-балгаттарны тудар дээн, оларга база дузалажыр, чеди кезек кыштагларга хойнуҢ 7 үлегерлиг кажаазын, 100 баш инек кирер үлегерлиг инек кажаазын дерип ажыглалга киирер. Бо бүгү тудугларның хереглелинге 4000 кубометр тудуг ыяжын белеткээр. Колхозка электростанцияның, чазанылга мастерскаазының, улуг гаражтың тудугларын база доозар.

Кыштың чыылама соогу, Таспы унунун ажыңнадып кээр чывары ыяш белеткелчилериниҢ тура-соруун ундарадып шыдаваан. Оларның хүн бүрү карак-кызыл ажылының түннелинде тудугга хереглээр бүгү ыяш бүрүн кестинген болгаш чер агынче үндүр дажыттынган.

Ол улуг ажыл бүгү ыяш белеткелчилериниҢ, ылаҢгыя мурнакчы кезикчилер И. СоянныҢ, М. ХеректиҢ, Х. Тамдын-ооллуҢ, сөөртүкчүлер Н. ХертектиҢ, Шойдакпаннын, кертикчилер Н. Мандыл-ооллуҢ, К. Олчей-ооллуҢ болгаш өскелернин-даа хүн бүрүдеги могаг чок эрестиг ажылының ачызы деп чүвени демдеглээр херек. Ам соруга хар эрип, дош чазылгалакта бүгү ыяшты тудугларның бедип үнер черлеринге чедирери болур.

Чоокта чаа бистин Кара-Хөлге төөгүлүг болуушкун болган: электростанциязының тудуу кыска хуусаада доозулган.

С. ДОНГАК,
колхозта тудуг бригадазының бригадири.

Инектен-не 1700 кг сүт дээш

Чоокта чаа мээн амыдыралымга онза өөрүнчүг болуушкун болган. СЭКП райкомунуҢ бюрозу мени партия кежигүнүнге хүлээп алган. Ол хүндүлүг болгаш бедик атка төлептиг болур дээш улам эрестиг, улам хайнымышкынныг ажылдаар—шак ындыг чаагай сеткилдер-биле мээн сеткил-сагыжым долдунган.

Ынчангаш 1960 чылда мен чурт иштинин инек бүрүзүнден-не 1700 литр сүттү саап алырын хүлээндим.

Амгы үеде онаглыг инектерим доозa оолдаалак. Ынчалза-даа эгелээн чылдың баштайгы айы — январьда сүт саалдазын кудулатпайн инек бүрүзүнге онааштыр 400 литр сүттү саап алган мен.

Х. КАРА-КЫС,
№ 2 сүт-бараан фермазының саанчызы

Хураганнарны менди алыр

Хураганнарны ыяавыла менди алыры — хойжу бүрүзүнүҢ күзелиг-даа, хүлээлгези-даа ол. Ынчаарга чаш малды менди өстүрерде оон ажаалгазының дугайында, чемгерер чеминиҢ дугайында хамыктың мурнунда сагыш салыр херек.

Ынчангаш мен чайын оларга тускайлап, үүргене холуй үнген чемиштиг көк сигенни белеткеп алыр кижи мен. Ынчаарга көк суланы, аваа сула тарааны колхозтан наряд ёзугаар алгаш, ону кыштагга өйүнде чедирип, белеткеп алыр херек.

Хураганнарны иезиниҢ суду-биле доруктурарынче, оон чем чиринге өөредиринче онза сагыш салыр. Төрүүр деп барган хойларны ыяавыла аалга үзүп каар ийикпе, оолдапкан хойлар-биле кады аал чоогунда тускайлаттынган чүм өлүг черге үзүп кадарар ындыг чаныг бис.

Ынчаарга чаш малды ажаап карактаарынга мээн кадайым Мууга Хертек, уругларым Долзан, Мандыл олар аажок дуржулгалыглар. Олар төрүттүнген хураган бүрүзүн, оон иезин кончуг эки билирлер. Ам кодан хойдан 130 ажыг хойлар оолдапкан, оларның хураганнары шуту четче менди.

Чурукта: Х. Люндуп.

Бо чылын төрүүр 100 хойдан-на 140 хураганны алыр деп хүлээлге алган бис.

Мурнакчы хойжуларның хүлээлгелери

Иргит Балчый — колхозтуҢ мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ол эрткен чылын 100 баш төрээн хойга онааштыр 108 хураганны доруктуруп өстурген болгаш тыва уксалыг хой бүрүзүнден 2 килограмм дүктү кыргып алган.

Иргит Баданович Балчый, кадайы коммунист Иргит Сенденмаа-биле бо чылын бедиткен хүлээлгелерни алган: 1960 чылда төрүүр чүс баш хой бүрүзүнден-не 130 хураганны, бир хойдан-на 2,5 килограмм дүктү кыргыр, ол ышкаш кыштагга эки шынарлыг бир бажыңны тудуп алыр.

Мурнакчы өг-бүле алган хүлээлгезин алдарлыы-биле боттандыра берген: ам оолдаан 111 хойдан 115 хураган менди камгалаттынган. Ол ышкаш бажыңның тудуунга четчир санныг чудуктар бүрүн кестинген.

Чурукта: хойжу И. Б. Балчый.

КолхозтуҢ ирт кадарчызы Комбу Бораевич Күжүгет эрткен чылын ирт бүрүзүнден 3 килограмм дүктү төрээн колхозунга кыргып берген.

Күш-ажылчы ол тиилелге хоочун хойжуну улам сорук киирген. Ол ам чеди чылдың ийиги чылы —1960 чылда ирт бүрүзүнден 5 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген.

— Ирттеримни семис, хүр чаагай кыштагладып турар мен. Оларның дүгүн чидириг чокка алыр дээш бүгү күжүмнү, арга-мергежилимни үндүрер мен. Ынчангаш алган хүлээлгемниҢ ылаптыг күүсеттинеринге бүзүрээр мен — деп, Комбу Бораевич чугаалап турар.

Чурукта: ирт кадарчызы К. Б. Күжүгет.

Чурукта: ыяш сөөртүкчүлери.

КӨДҮРЛҮҮШКҮНДЕ

(ЖУРНАЛИСТИҢ ДЕМДЕГЛЕЛИ)

Албан-ужурунда (солун ажылыгга саадал турбас үүве болгай) чораан кижи болгаш Тээлиден Кызыл-Мажалыкташ, Хөнделиннээш, оон Алаштааш неделяда таварышса-таваржыр, таварышпаза-таварышпас чүк машиналарын маналр чай чок болганда Кара-Хөлче аттыг чоруптум.

Арт-сын ажыр, чер-чери-биле чаптыла берген шилдегер көк-көк будуктарлыг Тыва, Огар хемнерни тавартыр болгаш орук шынап-ла берге, солун болган. Бир-бирде чодур кара-кара хаялар, төктүп чылар куу-куу сайыраныар, бирде-бирде холушкак арга-ыяш бүргээн тайга-каскактар, аът безин күшкүйүп, албот безин бурунгаар, сундуя бээр кадыр дөвүнчүктер...— орук шак ындыг. Ынчангаш Кара-Хөлче орук амдыгында берге болгаш солун болду. Шынап-ла, ара хонуп чораан дзарта дал дүүш турда Кара-Хөлге чеде берген бис.

СОРУКТУГ МАЛЧЫННАР

Аттыг чараш Алашты өрү чоктап ора чаа келген кижи кайгавастын аргазы чок. Элдеп бүдүштүг чер: хемниҢ ол чарыында, хүнгээр талазында, биче-биче оргаларлыг бүүрек кара-кара даглар, артында хар чуга, сактырга харны өжегээр быскаанап каан деп. Дөө даглар, чоогаларда, часкамнарда өөт-сигеп кайы оранчоктан-на илдеп көстүп чыдар. А хемниҢ бо талазында, хүн көрбес талазында, кылын харлыг, хөртүктери чоогаларында кылыны кончуг кылдыр эзрли берген чыдар кадыр каскактарлыг, артында дыт, пөш колдаан тайга-сынар хереп алган мындыг. Ынчаарга мен демги хаяларже, дагларже карак албайн көрүп чордум. Мээн иштинде бодалымны өттүр билген үүве дег, ССРЭнин Дээди Советинин дөртү сессиязының материалдарын хойжуларга тамыштырып бар чыткан, ол колхозтуҢ парторгу Иргит Баданович Кундан сеткил-ханышкынныг чугаалай-дыр:

— Шээр малдың ораны чер боор. Оъду дээрге өттүп ал дээнзиг көстүп чыдар. Кыштаглар кылырыны чалгаар бүткен кашпалдар, чоогалар аастары кайы-хөй. Каш-ла чыл болгаш Карз-Хөл муп-мун кодан хой малдың чери болу бээр. Ам беш мун ажыг хойлуг бис. А 1965 чылда хойларывыс 13.600 баш чедир өзер. Ам артында чартык нарын болгаш нарын дүктүг болур де... Ынчаарга малдың өзеринге чер-черниҢ таа рымчалыг болуру чугула-ла харын. Ындыг-даа болза малдың баш санын өстүрерин-даа, мал ажылындан алыр продукцияны көвүдедирин-даа чүгле малчыннар баш билип харыылаар болгай. Ынчаарга бистиҢ малчыннарывыс—хойжуларывыс, сакманщиктеривис, инек, быыза ажаакчыларывыс колхозтуҢ мал ажылын хөгжүдүп сайзырадырынга соруктуг ажылышчилер...

Секретарының чугаазынга чүүлдүгүүнүп, сеткил ханып чораан мен. Малды менди кыш ажырып турар малчыннарның хайныккан ажылжININ дугайын хөөрежип, чугаалажып чораан баар дээн хойжуларыстың бирээзи коммунист Эрелчин ХертектиҢ кыштаанга эскет чок чеде хонуп кээп тур бис.

Бистер өгүҢ хөрээжен ээзи, чугаа-соотқуру аажок Леңмза угбайга хой кажаазының чанында чадагай кажаа чанынга дужа бердивис Даңгаарлаан докпак кара-кара баштарлыг ак-ак аалашкан-чиилешкен бөлүк хураганнарга шоодайда суланы коошпага ол уруп берип, чемгерген тур. Ол болза күскээр кыжын хенчелеп төрүттүнген, ам дүккүр деп чүвези аажок. төпе кылдыр мандып өзе берген хураганнар болду. Амыр-менди айтыржып, танышканывыс дораан-на Леңмза Леңчаевна чугаалап үнду:

— Боларны менди алыр дээш канчаар кыспаан дээр. Ам ана оъткa кире берген, ёзулуг хойлар болганнар-дыр-ийин. Сулавыс төнүп бар чыдар. Чөпшээрел бижик-биле сула, оон ынай хойларга дус алыр дээш амдыы кижи Таспы-Аксы баткан кижи, душтуцар бе, даргалар...

Хураганнар харын-даа күдурукталы бергилээн, силиг-сергелеп деп чүвези кончуг. Олар кажаа иштинде ол-бо дешкилежип турар мындыг. Оларның ындыг шыырак денгилделиг болуру дээш Леңмза угбайның кончуг кызып ажылдаанын хураганнарны магадап көргеш, бүзүреп билген мен. Коммунистер Эрелчин ХертектиҢ, Леңмза ХертектиҢ кодан хою ам кидин-не хураганнап эгелээн. Төрүттүнген чаш малдан бирдаа башты ышкынмаанар. Ынчаарга хойларның күжү канчанмаандаа— семис-догаа. Оон алгаш көөрге 1960 чылда чүс хойга-ла онааштыр 130 хураганнарны алыр болган бедик хүлээлгезин ыяавыла күүседиринге бүзүревестиҢ аргазы чок. Ол ышкаш хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргып, чуртталганың бир бажыңын база тудуп алырын шиитпирлеп алганнар. Ындыг болбайн канчаар — коммунистерниҢ кылган ажылы онза бүдүштүг, өскелерге өөредиглиг, үлегер-чижек болур ужурлуг.

Хоочун хойжу Иргит ДелгерниҢ коданында алдан бир хой хураган иаан болду. Оларның хураганнары дооза менди. Хойжунун кажаа-хораазы чылыг, сигенни-даа, көк суланы-даа, дусту-даа четчири-биле өдекте эккеп дажып каан. Ажыл-агыйжы хойжу бодунун берге болгаш хүндүлүг ажылынга пат кажарап калган деп чүвези оортан-на илден болду. Ынчаарга хойжунун идегелдиг салгакчызы — уруу Санчанмааның ынча хойларны, ынча хураганнарны дүк-чүзүннеп, ылгап таныыр, билир деп чүвезин кайгаан бис. Ол сакманщиктеп турар кыс малга ынак, ол дээш сагыш аарып чоруур болганда ындыг болбайнаан.

Ынчаарга Санчанмаа дег чажындан-на малга чанчыгып, мал ажылынга билиглерин, аныяк-чалыы күчү-шыдалын харам чокка берип турар аныяк оолдар, кыстар «Кара-Хөл» колхозта хөй. Комсомолчу Долзан Хертек 1959 чылда Тээлинин ортумак школазының онгу клазын чедиишкиниг доозуп, бышкан билигниҢ херечилел бижиин холга алган. Ол кыс библиотека институдунга өөренип кире бээр аргалыг турган. Ынчалза-даа Долзан бодунун аныяк чалыы күштерин, эртем-билиин мал ажылын хөгжүдеринге бээрин шиитпирлеп алгаш, колхозтуҢ хоочун малчыннары—ада-иезибиле кады ырак-узак Кара-ХөлдүҢ дагларында хой кадарып, чаа төрүттүнген хураганнарны инчеекке чүктеп эккеп, улуг ажылды бүдүржүп, кылчып турар. Ол болза күш-ажылчы улуг өөрүшкү-дүр.

Долзан билиг чедип алырын онгу классты доосканы-биле кызыгаарлаарын бодавайн турар. Мал ажылынга практикалап ийи чыл дургузунда холу-биле тудуп, караа-биле көрүп ажылдааш, оон ынай көдээ ажыл-агыйның тускай эртеминге өөренирин бодап алган.

СЭКП кежигүнү Чыргал Балыштаевич Хертек үш чыл иштинде колхозунуҢ инектерин кадарып келген. Ажылга кызымак, амыдыралды төлептиг билир ол ашакты № 1 сүт-бараан фермазының коллективи хүндүлеп, оон күш-ажылчы чедиишкининге өөрүп турар;

— Бо аразында Чыргал акый кодан инээн чудадып-даа, кокай-бөрүге-даа алзып, оскунуп-чидирип-даа көрбээн.

Үстүнде малчыннар дег кылган ажылынга, салган сорулгазынга соруктуг ол колхозтуҢ ындыг малчыннары, тудугжулары, саанчылары солуннуҢ бо арнында боттарының ажыл-ижиниҢ дугайын чоргаарал болгаш алыс ээ-харыысалгалыы-биле чугаалап турарлар. Ынчангаш соруктуг малчыннарның ачызында ыраккы ол колхозтуҢ мал-маганы хүр кыш ажып, чаш төлү менди-чаагай өзүп турарын база катап чугаалап кааш, кылган ажылынга ээ-харыысалгазы кошкак, хөөн-тура чок болганындан колхозтуҢ мал-маганын чудаар, хораар—ындыг күзенчиг эвес чоруктарга таварыштырган ийи-чангыс чалгаа-салгаа кижилериҢ дугайын канчап оюп кааптар боор.

ОЮП ЭРТТИП, СОҢГААРЛАТПАС ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАР

1959 чылда Дупчаа Салчактын, оон кадайы коммунист ӨлчейниҢ азыраанынга турган хураганнар кыштың айлары эгелээлекте-ле арып баксыраан. Чүге дээрге олар чалгаа булгамыш хойжулар турган. Хураганнарны аалының чанындан черле ыратпас, оттаан шыырынга-ла бөлүп хавырып турар. Аргажоктун кыры бооп, хураганнарның байдалы улам баксырап кээрге ол чалгааларны хүндүлүг болгаш харыысалгалыг ол ажылдан чайлаткаш, оларның хураганнарын Күжүгет Шимитке колхоз баштаар чери идегеп хүлээткен.

Ам кызымак хойжунун, оон кадайы Күжүгет Хоюруктың тургузу азыралында 60 ажыг хураганнар чүгле азырап күжү-биле менди турып турар. Бо бөдүүн, ажылгыр малчыннар сиген-ширбиш, көк сула, сула, хайындырган шай күжү-биле хураганнарны менди кыш ажырып алырының бүгү аргаларын кылып турарлар.

Ынчаарга Дупчаа Салчак колхозтуҢ ниити өөнчүзүнче холун суп, тогду чеде берген 8 баш шээр малдың орнунга хөвээ төтпелерин садып, кырган-чөнүк хойлары-биле чалыы-аныяк малды колхозтуундан солуп ап турганы база илереттинген. Баштаар черниҢ ол кижи, ол малды төлезин дээн чайгылыш чок шиитпирин ол ам-даа тоомчага албайн, чырыы сырташ дивейн хөлүнде олуруп турар. Дупчаа боду-даа, оон кадайы-даа амгы үеде онаглыг ажыл чок, хуузунда амыдыралын сүрүп, колхозту могадып, колхозчу чоннуҢ тургузукчу чаагай үүлезиниҢ хажыызында олуруп турарын кижи кайгаар!

Чоокта база бир күзенчиг эвес чүве болган. № 1 сүт-бараан фермазынга саанчы турган Х. Сенденмаа-ның багай ажаалдазындан чеди чаш бызаа өлген. Оон ужуру чүдел дээрге—чемгерилгени шын эвес кылганында. Оларны хөлүн эртир идээледи эмзирип, оон изиг үгек кажаага изирниктир кажаалап турган. Чаш малды бодунун бурузу-биле өлүрген Сенденмааны ажылындан хостап каан боордан башка, ону ол фермаҢ коллективинге чугулаалап хандыр чугаалажып, ону коллективтиҢ мурнунга ыяттырып, кижизидер ажылды кылырын кым-даа бодаваны хомуданчыг.

Ынчаарга хову, балык, аныыр бригадаларынга сылдаглап алгаш, колхоз бүдүүлгезинче ханылап кирбес шүшпен, чалгаа, харын-даа хуузунда бодунга-ла ажык-кончаалыг ажылга тура-хөөнүг чамдык колхозчуларның дугайын база ыыттавайн барып болбас. Чижээ, Хомушку Белов, Хертек Саман, Хертек Десши, Саар-оол болгаш өскелер-даа ниитиниҢ ажыл-ижиниҢ хажыызында туруп турары окта шын эвес. Ук черниҢ байдалы-биле алырга, ол бригадаларны колхозта күш-ажыл организациязының доктаамал хевирлери кылбайн, харын үе-үениҢ эзлчеглиг байдалдарынга дүүштүр эде организастап, ол кижилерни, ол бригадаларда тырттар күштү мал ажылынче, тудуг ажылынче мөөнээр болза колхозка-даа, ол колхозчуларның боттарынга-даа ажыктыг болур ийик.

* * *

«Каа-Хөл» колхозту организастаандан бээр чыл чедип турар, ынчалзажок оон ниити ажыл-агыйы көдүрлүүшкүнде. Ол дугайын ук артельдиҢ ниити ажык-олчазы бо аразында-ла 1,5 миллион рубль чеде бергени безин артык сөс чокка-ла чугаалап турар. Эрги, феодалдыг Тыва турар шагда ядыы арат кижиниҢ элгедеп, түреп чорааны Алаш хемде чер болган күчүлүг машинатехникалыг, аъжы-чеми байлак, шыдалдыг совет амыдырал ынчаар хөгжүп орар. Малдын-даа, бойдустуҢ тывыш байлааныҢ-даа талазы-биле байлак ол оранны совет кижилер ынчаар эргезинде киирип алган. Ынчаарга Кара-ХөлдүҢ чонунуҢ келир үеде амыдыралы оон-даа шыдалдыг, оон-даа чараш апаар дээрзинге чигзиниг турбас.

А. БЕГЗИ.

Чурукта: № 1 СБФ-зының коллективиниҢ ажылдакчыларынга парторг И. Б. Кундан «Шынның» чаа номерлерин номчуп берип турары.

Татар АССР. Совет Армиядан халашканының соонда Иван Романович Моржаков Казаньның электромеханиктиг заводунга ажылдап кирген, ында көдээ электростанцияларга дерилгелер бүдүрүп турар. Эштериниң дузаламчызы-биле И. Моржаков металл ажылдап кылырының аргазын дүргени-биле шичгээдип апкан болгаш ам шылгарангай токарь болу берген. Шеригден ам-даа чаа-чаа кижилерниң кеширин коллектив манап турар.

Чурукта: токарь И. Р. Моржаков.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Автомашиналарны бүдүрүкчүлүг ажыглаалы

☆ ☆ ☆ ☆

Бот өөредилге-биле

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң чолаачызы эш М. Санданны совхозтуң ажылчыннары бедии-биле хүндүлээрлер. Эш Сандан чоннуң ол бедик хүндүткелин кызымаккай күш-ажылы-биле чедип алган. Ол — совхозта мурнакчы чолаачыларның бирээзи. Эш Санданның машина техникага мергежилдиин болгаш ажылга кызымаккайын көргеш, чамдык кижилер ону техника талазы-биле тускай эртемни азы курсту дооскан кижи кылдыр бодаар. Херек кырында ындыг эвес.

Монгуш Сандан Күдерекович техникага ажылдаарын шагдан бээр күзеп чораан. Ынчалзажок кандыг-бир курска өөренирин ол кызып келзе-даа янзы бүрү чылдагааннардан ол болдунмаан. 1944 чылда эш Сандан дуржулгалыг чолаачылар-биле кады ажылдап, ажылдан хостуг шактарында машина техника дугайын өөрүнден айтырып, тускай номнарны номчуп тургаш, үшкү класстың чолаачызының эргезин бот-өөредилге-биле дужаап алган. Оон бээр 16 чыл ажып турар. Бо үениң иштинде эш Сандан теория талазы-биле билиин бедитпишаан, бодунуң херээниң ёзулуг мастери болган.

Сандан Күдерековичиниң мергежили чүгле автомашина башкарары-биле кызыгаарлаттынмас. Тракторну, комбайнны болгаш көдээ ажыл-агайының өске-даа нарын техниказын башкарарынга, септээринге ол базала өөренип алган, чамдык үелерде оларга-даа ажылдай бээр. Ынчангаш эш Санданны совхозтуң ажылчыннарының бедии-биле хүндүлеп турары анаа эвес.

Дуржулгалыг чолаачы эрткен чылын Абакандан бензин сөөртүп тургаш, бодунга алган хүлээлгезин өарык ийи катап ажыр күүседеткен. Ол ам кожулдалыг машина-биле тайгадан тудуг ыяжын сөөртүп, хүннүң ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Эш Сандан бодунуң мергежилин улам бедитпишаан, ийиги класстың чолаачызы болурунга белеткенип турар.

И. ОНДАР.

Техниканы камныг эдилээр

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозу улуг автоажылагый парктыг. Ында автомашиналар гаражтыг, септелге мастерскаялыг, четчир санныг чолаачылар-биле хандыртынган.

Ындыг турбуже автоажыл-агыйны колхоз бүдүрүлгезинге чөп, камныг ажыглаарының чуруму колхозта четпес тургустунган.

Автомашиналарның бедик бүдүрүкчүлүг ажыглалы септелгени шынарлыг чорударындан, механизатор кадрлар-биле ажылды экижидериндеп кол хамааржыр. Ынчаарга бо колхозта байдал ындыг эвес. 1958 чылдан 1959 чылдың төнчүзүнге чедир колхозка чеди автомеханиктер солушкан. Ол болза колхоз баштаар чери кадрларны шын шиливейн, бо айтырыгны тоомча чокка көрүп турганы-биле болдунган.

1958 чылдың эгезинде механикке эш Кушкаш-оол киргеш, септелге ажылын удуртуп билбес, техникага билии куду болганындан үнген. Оон дараазында эш Н. Куулар механиктээш септелгени башкарып шыдавайн, каш-ла ай болгаш халашкан. Баштаар чер Чадаана АТК-ында чолаачылап турган эш Кенденни механиктедип алырга, ол арага-дарыга хандыкшыыр чоруун уламчылап, ажылынче кичээнгей салбас, автомашиналарга артык кезектер садып алыры-биле Кызылга каш катап чораап, аңаа каш хонуктарда арагалаап, чоруун бүдүрүп албайн куруг кээп турган. Ол-ла байдалдары-биле эш Кенден үндүртүрге ону эш К. Алдын-оол солаан. Каш ай иштинде эш Алдын-оол механиктеп чоруй халашкан. Оон эш Алдын-Херел киргеш, арагалаарынче сундуккаш, үр болбайн-на ажылындан үндүртү каавыткан. Оон орнунга автомашина башкарар эргезин безин алыскан эш Б. Булгаков мехниктээн. Ол септелге ажылын удуртур хамаан чок, септелгеге автомашинаны тургузарынга ону эзлчештирип билбес болган. Септелгеге ажылдап турган чолаачыларның 1959 чылдың июньдан ноябрьга чедир кылган ажылынга күш-хүннериң нарядтарын тургуспаан. Эш Булгаков 1959 чылдың чайынында колхозтуң садып алганы техничканы мунуп алгаш, колхоз сууру-биле Чадаана аразынга шаварынга өйлежип, септелге кылыр херекселдерин болгаш өске-даа кезектерин чок кылып будагдаан. Ноябрьда ажылын хүлээтпейн колхозтан үнүп чоруткан.

Оон соонда ай хиреде механикке ажылдаар кижи тывылбаан. Ам канчаар арагачы Алдын-Херелди механикке база катап хүлээп алыр ужурга таварышкан. Септелге ажылын эш Алдын-Херел эки удуртуп шыдавайн турар. Оон арагаже хандыкшылы ам-даа уламчылавышаан. Сөөлгү үеде ол харын-даа араганың орнунга автомашиналар тормазынга кудар спирт холумактыг суук үүлдү сугга холааш чооглап турар апарган. Эш Алдын-Херел чамдык хүннерде ол чаа «тывыжынга» октадып алган чыдар ийикпе, элептендиң базып чаныр турар.

Башкарыкчы кадрлар-биле ажылдың кошкак тургустунганы болгаш техника септелгезиниң шынарынче кичээнгейниң багай салдынганы колхозтуң автоажыл-агыйынга биче эвес каражаны болдуруп турар. Чамдык чолаачыларның техникага кам-хайыра чогу-биле хөй автомашиналар үрелип, септелгеге кирер ужурга таварышкылаан. Амгы үеде дөрт автомашина үрелгеш чыдар. Чижээ, «ЗИС-350» чүк автомашиназы үрелгеш, септелгеде-даа кирбейн чыдар. Ол автомашинаның дугуйлары чок, кабиназы сандан үнген, мотору автолду хөй чарыгдаар. Чолаачы эш Алдын-оол «ГАЗ-51» деп чаа машинаны үрей мунгаш, чүгле дугуйлары чарылган дээш каггаан. Херек кырында эш Алдын-оол ол автомашинаның моторун суг чокка ажылдаткаш изидип үрээн.

Чолаачы эш Салаажык болза автомашинага шавар талазы-биле колхозта сурагжаан. Ол, 1958—1959 чылдарда чап-чаа үш чүк машиназын үрей мунган. 1958 чылдың эгезинде чаа машинаны хүлээп алгаш, үш ай болгаш-ла үрээн. Оон дараазында алганы «ЗИС-355»-тиң шариктиг подшипниктерин хайылдыргаш каггаан. Адак сөөлүнде бо чылдың февральда прицептиг «ЗИС-355» автомашинага Кегээн-Булактан тудуг ыяжы чүүрүп алгаш, колхоз суурундува кушталдырып орда прицевиниң дугуюнуң бирээзи чарылган. Автомашиназының «маадырлыын» көөр дээш эш Салаажык үрелген дугуюнуң дисказы-биле барык 30 километр черге чүгүрткен. Булун-Терек суурга чоокшулап чорда дисканың шпилкалары хоозап үрелген.

Ниитиниң өнчүзүн мынчаар үреп, төтчеглеп турар кижилерге харыысалга көргүспейн, оларның колхозка таварыштырган когаралдарын төлеттирер талазы-биле артель баштаар чери хемчег албайн турар.

Техничка башкарыкчызы эш Чылбак-оол февраль 6-ның эртеминде колхоз даргазындан Ак-Шатче баар деп айтыышкын алган. Ук чолаачы бодунуң туразы-биле Чадаана хоорайлааш, оон хөй улус олуртуп алгаш Ленин аттыг колхозка чедип, машинаны аварияга таварыштырарынга чыгадып турган.

Автомашина башкарар документ чок Оюн-оол, Н. Куулар болгаш оондаа өскелерге машина чолаачыладыр чорук база бар. Чижээ, Оюн-оол «ГАЗ-69» болгаш «Москвичини» башкарын тургаш үрээн. Н. Куулар № 28 — 29 «ГАЗ-51» деп автомашинаны чолаачылап тургаш, ону сандан үндүрген. Ол ышкаш № 37—54 «ГАЗ-51» деп машинаны Н. Куулар үрей мунган.

Септедири-биле гаражка тургузуп каан автомашиналарның кезектерин туразы-биле адырып алыр чорук үргүлчүлеп турар. Ындыг үүлгедиглерни чолаачы эштер Ем-Белек, Декилээжик болгаш өскелер-даа кылып турар.

Колхозта үр чылда ажылдап келген Алдын-оол, Салаажык, Алдын-Херел олар аныяк чолаачыларга дузалажып, оларны өөредириниң улуу, харын оларны ажылдан кызып үндүрерин ораалдажып, баштаар черге меге медээ киирип турар. Ындыг кыстырыышкынга Севээн-оол, Чалзып, Чылбак-оол, Стай-оол, Машпак болгаш оон-даа өскелер таваржып турар.

Автомашиналарның ажыглалында мындыг байдал колхоз бүдүрүлгезинге каражданы чедирип турар.

М. СЕВЕН.

«Шынның» корреспондентизи.

• • •

Рязань область. Спасск районнуң Ленин аттыг колхозунда куш ажылынче улуг кичээнгейни салып турар. Куштарны клеткаларга азыраарын ында нептереткен, дагааларны кварцтыг лампалар-биле чырыдып дөгээрин база ажыглап турар. Колхозтуң куш-чулары чеди чыл планын 1960 чылда күүседир деп бедик хүлээлгени алганнар.

Оларның үлегерин өске черлерден база кээп өөренип турар.

Чурукта: Воронеж областың төлээлери Ленин аттыг колхозтуң куш фермазында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

• • •

Совет эмчилер

ИНСТИТУТ СООНДА

Бай-Тайганың район эмнелгезинде кезип эмнээр эмчи А. Н. Геллер Тээли суурга келге-ле үр болбаан, ынчалза-даа чоннуң идегелин болгаш хүндүткелин чаалап ап шыдаан. А. Н. Геллер дыка хөй кижилерге согур шөйүндү болгаш өске-даа аарыгларның кезип эмнээшкинин кылган. Ол шупту-ла чедишкинниг болган.

Чоннуң кадыы дээш карак кызыл ыылдап турар аныяк эмчини ажыл шагындан дашкаар-даа үелерде алрыг кижилер аразынга көрүп болур. Ынчангаш оон ат-сураан ыракта колхозчулар безин билир.

Москваның эмчи институдунуң А. Н. Геллер ышкаш бодунуң херээнге ак-сеткилдиг бердинген кижилерни белеткеп үндүрүп турарынга чон өөрүп четтиргенин илередип турар.

К. КОНЧУК.

«ЧЕТТИРДИМ, ЭМЧИ!»

Фельдшер кыс Полина Антоновананың дугайын Улуг-Хем районда «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Арыг-Узүү суурунуң чурттакчылары ынакшыл-биле чугаалап турар. Комсомолчу эмчини дүне-даа, хүндүс-даа чалап кээрге, ырак-чоок-даа дивес хаптар.

Полина Антонова ол кавының Иштии-Хем, Арыскан, Белдир-Кежиг деп суурларга үргүлчү барып, аарыгларны баш удур болдурбазының дугайында беседаларны чурттакчыларның оргузунга чорудуп турар.

Эмчиниң шудургу ажылының дугайында Полина Антоновага «Четтирдим, эмчи» деп сөстерни үргүлчү дыңнап турар.

Т. КОНГАР.

Олар чолаачылар болур

Хову-Аксында автотранспорт контразының аныяк септекчилери эштер Апыр-оол, Бады, Болат олар ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң төөгүлүг чеди чыл планының ийиги чылының онаалдазын хуусаа бетинде күүседир дээш чаагай демиселге салыышкынын киирер сорулга-биле хүн бүрүде ажыл нормаларын 150 хуудан өрү күүсетпишаан, автомашиналарның бүтүү кезектерин өөренир бөлүмде идепкейлиг өөренип турар. Аныяк септекчилер удавас чолаачылар болур.

П. СЕДЕН.

Аяа долган

Ону даштындан көөрге кац кадык, чаагай-даа. Кайда ажылдап турар сен, деп айтырыгга ол, та чүү деп харыылаар амытан чүве. Бир эвес ол чүну-даа харыылавайн барза оон дугайын бирден бирээ чокка билир херечилер чок эвес.

Ону Мунгуу дээр. Чурттап турар чери: Улуг-Хем районуң «Чодураа» колхозунуң сууру. Ажыт-чажыт чогу-биле чугаалаарга, ниитилелге ажыктыг кандыг-даа ажылды кылбайн — өскениң күжү-биле амыдырап чоруур оптуг-овуузуннуг, мегечи, мангыс. Оон адазы шаанда улуг лама чораан. Адазы өлгениниң соонда Мунгуу адазының лама эргечүдүлгезинге олуруп, бодун лама мен деп чарлаттына берген. Чүве билбес чамдык кижилерниң бүдүүлүк чоруун ажыглап алгаш, та чеже кижиниң эт-хөренгизин ол мегелеп алган чүве.

Ол, бодунуң мөлчүкчү чоруун ам-даа үргүлчүлевишаан. Бо дугайын моон адаанда чижектерден көрүпсе херектиң ужуру билдине бээр.

1958 чылда колхозчу Дамбар-оол аарыг берген. Мунгуу ону сарыг шажын ёзузу-биле «эмнеп» эгелээн. Ындыг болза-даа аарыг кижи сегивээн. Оон соонда Дамбар-оолга мынча деп сүме киирген: «Сээн өөнде багай эт бар-дыр, тодаргайлаарга бооцну садывыт». Шынап-ла Дамбар-оол боозун садыпкан.

База ол чылын колхозчу Ойдуп-оолдуң 7 харлыг оглу аарыг бээрге, Мунгуу «эмнеп» кирипкен. Ынчалза-даа бичии оол удавайн өлген. Лама арга-чадаарда мынча диген: «Мээң эмим-биле совет эмчилериң эми каккылашкаш, оол шыдашпаандыр». Оон соонда база-ла Ойдуп-оолдуң бичии уруу аараан. Мунгуу лама база-ла аңаа келгеш, аарыг ургуну ийи будундан бажын куду кылдыр тудуп алгаш, хоозун меге сөстер чулчуруп алгырып, кышкырып, «арагадан дүрген садып эккелинер, туруптум, ижер-дир, уруунар ам экириир» дээн. Мунгууга чаглыг эштти, араганы-даа салган. Аарыг уруг удавайн база-ла шыдашпайн барган.

1957 чылда колхозчу Торлааның дунмазы өлүп каарга, Мунгуу мынча дээн: «өлген дунмаңның идик-хевин меңээ беривит, оон башка кадык чорбас сен». Оортан көрткаш, дунмазының идик-хевин ламага берипкен.

Мунгуунуң маңгысталчак амыдыралын илередип турар чамдык фактылар ындыг-дыр. Ол дег кижилерге удур совет хөй-ниити эптеш чок демиселди чорудар ужурлуг.

С. БЫШТАК-ООЛ.

Чүге хемчег албазыл?

Чалааның райүлетпүр комбинадында туйбу бүдүрер цехтиң начальниги эш Комаров 1959 чылдың майдан бээр ажылдап келген. Бо аразында эш Комаров цехтиң ажылын экижидериниче угланган шиитпирлиг хемчегларни алырының орнунга ак-сеткилдиг ажылдавайн, харыысалга чок чорукту болдуруп, харын-даа сөөлгү үеде арагалаашкынче хандыкшаан. Бо дугайы туйбу бүдүрер цехтиң барык бүгү ажылчыннарынга билдингир.

Ажылчыннарның кылган ажылының нарядын эш Комаров чамдыкта чедир бижип бербес чорукту болдуруп келген. Чижээ, 1959 чылдың декабрьда ажылчын М. Санчыныңкылган ажылының нарядын шуут бижип бербейн барган. Туйбу бүдүрер цехтиң начальниги эш Комаровтуң ажылында бо четпестер комбинаттың дирекция черинге база партия организациязынга билдингир турбуже чогуур хемчээң албаанын ажылчыннар кайгап турар.

Л. ДОҢГАК,
туйбу бүдүрер цехтиң ажылчыны.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

Чаа-Хөл районнуң Төву—Чаа-Хөл суурда, коммунал чунар бажың бичии, неделяда чаңгыс катап изидип турары-биле суурнуң чурттакчы чонун хандырып шыдавайн турарын А. Чылбак-оол редакцияга бижээн.

Редакцияның чоруткан материалынга Чаа-Хөл райкүүскомнуң ниити килдизиниң эргелекчизи М. Сувактың харыылааны болза, чунар бажыңны неделяда 3—4 катап изидер кылдыр ажыд хүнүн таарыштырган болгаш чаа делгем чунар бажың тудары 1960 чылдың планында көрүнген, белеткел ажылын чоруда берген.

Школа директорунуң дугайында чугаа

1. ЫРАКТАН ЧАГАА

«Хүндүлүг Григорий Чүлдүмович!

Силериң бистиң школавыска аалдап чорааныңарны үргүлчү сактыр-дыр бис. Силериң плёнкада бижиттинген чугааңарны дыңнаалы деп бистиң өөреникчиливис бо-ла дилей бээрлер. Ынчан магнитофонну ажылдадыптарывыска төлептиг болгаш аяар үн школаның делгем өрээлдеринге чаңгыланып эгелээр. Тыва дылды билбес-даа болзувусса, бистер ону топтап дыңнаар-дыр бис. Чүге дээрге Силериң чугааңарның утказын билир болгай бис.

Ынчангаш, эргим Григорий Чүлдүмович, Силериң чугааңарны социалистиг чаа Тыванып чаа кижизиниң үнү кылдыр шыгжап чор бис...»

Бажының суук кара дүктерин аткаар дырап алган, ортумак сыныг ар номчуп орган чагаазының сөөлгү одуругларын иштинде каталтагылаан: ...«социалистиг чаа Тыванып чаа кижизинин... чаа кижизинин...»

Григорий Чүлдүмович чагаазын доозупкаш, ам-на ында тырттырган чуруктарны көре берген. Тараа ховуларында, дуржулга шөлдериндe ажылдап турар уруглар тырттырган чуруктар көргеш, ол бодунуң орта чоруп чораанын сактып орган. Ынчалза-даа ол чуруктар аңаа ындыгла чаа үүлдер чугаалап шыдаваан. Чүге дээрге Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозта Григорий Чүлдүмович Канчыыр-оол директорлаан Чыраа-Бажы ортумак школада ындыг үүлдер ам бар апарган.

Көрүп орган чагаазы-биле чуруктарын «Ставрополь край» дээн таңма баскан чагаа хавынче суккаш, Григорий Чүлдүмович кичээлче далажы берген: «Бис база бижип чорудар бис, бижиир үүлдер бисте ам хөй болдур ийин...»

2. ХЕРЕКТИҢ УЖУРУ

Колхозтуң отчёт-сонгулдалыг хуралы доозулган. Кезек болганда улус кино-концерт көөр дээш катап-ла чыглып эгелээн. Ынча улустуң аразындан эр чүрек чалданыр эрес характарлыг хып дээн аныяк кыстың иштинде сымыранып ырлап эрткени кижи сагыжындан ыравас.

Уругнуң соондан көөрге, ооллар дег, мөге-шыырак. Мындыг күш-шыдалдыг кижилер турда, ажыл-херек бүдүнгүр-даа болбайн канчаар, мындыг тура-соруктуг кижилер турда, амыдырал хөглүг-даа болбайн канчаар деп бодал сагышка дораан кирер. Ынчангаш Чыргакының араттары боттарының колхозун «Коммунизмче орук» деп адап алганы аңаа эвес.

Орлан кыстың ырында ышкаш чугула ажыл-херектер Чыраа-Бажында хөй. Бис чүгле амдыы адын адаанывыс эш Г. Ч. Канчыыр-оолдуң директорлаан школазының дугайын чугаалажып көрээли.

— Школаның бажыңы улуг-даа, четчир-даа—деп, Григорий Чүлдүмович чугаалай-дыр.—Ону 160 кижиге таарыштыр кылган. Ырак черлерде турар колхозчуларның 85 хире уруглары интернатта чурттап турарлар. Ындыг бүрүн хандырылгалыг школага тургаш, уруглар канчап багай өөренир боор, ыянчыг ыйнаан—деп, директор баштактаны зарак чугаалады.

Директор шынавыла үндезилиг чугаалап орар болду. Ийиги чартык чылда школаның өөредилгези 89 хуу болган. Башкыларны өнзалап көөр болза, эки ажылдыг кижилерни база дораан көрүп каар бис. Борта 20 ажыг чыл ажылдаан хоочун башкы Монгуш Биче-оолович Буянны адап болур, оон башкылап турары бирги класс 100 хуу өөредилгени чедип алган.

Бедик билиглиг башкыларның саны чыл келген тудум көвүдеп турар. Кызылдың башкы институдун дооскан өөредилге эргелекчизи Сат Алдын-оолдун, дыл башкызы С. Э. Күрүмаанның, физика башкызы В. П. Симаковтуң, Красноярскиниң башкы институдун дооскан биология башкызы И. И. Чүлдүктүң болгаш өскелернин-даа келгениннден бээр ындыг-ла үр үе эртпээн. Олар ам боттарының башкылап турар эртемнеринге эки үре-түннелдерни көргүзүп турарлар.

Өөредилгени чаа дооскан башкылар-биле үр үеде ажылдап келген мергежилдиг башкыларның аразында арга-дуржулга солчур ажылдарны үргүлчү чорудуп тургаш, эш Канчыыр-оолдуң удуртканы башкылар чөвүлели школага демниг болгаш ажыл-ишчи коллективи тургузуп шыдаан. Башкылар номнар болгаш кыдыраштар артынга «онгуланып» олурбайн, колхозчуларның ортузунче кирип, культурлуг амыдыралдың идепкейлиг суртаалчылары болуп турарлар. Ылангыя Григорий Чүлдүмович школа директору, көдээ Совет депутады, көдээ Совет күүскомунуң кежигүнү дээн чижектиг харыысалгалыг ажылдары турбуже, колхозтуң мал фермазында агитаторлап турар. Ынчангаш Григорий Чүлдүмовични уруглар туржук, улугларнын-даа «башкывыс» деп адап турары чөп.

Григорий Чүлдүмович Ставрополь крайның школаларының ажылы-биле таныжып чораанының соонда болгаш бодунуң хөй чылдыг ажыл-дуржулгазының түннелинде өөреникчилер ортузунга өөредилге-кижизидилгелиг ажыл чорударының талазы-биле чаа болгаш чогаадыкчы бодалды идип үндүрген.

Херектиң ужуру мында: амгы үеде школаларда өөреникчилер ортузунга ажыл чорудар талазы-биле комсомол комитеди болгаш өөрком деп ийи орган бар болуп турар. Бо чорук эш Канчыыр-оолдуң бодалы-биле алырга, өөреникчилер ортузунга кижизидилгелиг ажылдың чаңгыс аай угланыышкынын чартыкталдырып турар. Ынчангаш башкылар чөвүлелинге сүмележип тургаш, өөреникчилер комитедин комсомол комитединге каткан. Ол чаңгыс орган өөреникчилер ортузунга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны чорударын удуртуп турар.

Комсомол комитеди башкыларның киржилгези чокка класстар аразынга арыг-шевер дээш, интернатта эң эки өрээл дээш чаруштарны удуртуп, бүдүрүлге өөредилгезин башкарарынга башкыларның кол даяныр чери болуп турар.

Чоокта чаа-даа төрүттүнзе амыдыралга шылгаттынган херек-тир. Өске школалар өөренип көрзе-даа үүлдүг дуржулга...

3. АЛДЫН ХОЛДАР

Ажылды эгелээр мурнунда Григорий Чүлдүмович колхоз баштаар чери-биле ыяк чугаалажып алган. Өөреникчилерге тускай онаалга бээрин колхоз хүлээнген.

Өөреникчилериң бүдүрүлге бригадазын эки-тура барымдаалап тургузар деп башкылар сүмелешкеннер. Ол чорук баштайгы үеде күш-ажылды организастаарынга болгаш бригаданы быжыглап алырынга салдарлыг деп бодааннар.

1959 чылдың май айда Чыраа-Бажы ортумак школага 70 кижилиг бүдүрүлге бригадазы бир-ле дугаар ынчаар тургустунган. Ук бригаданы 12—12 кижилерлиг 6 звенога чарган, бригадирге тоску классчы Ооржак Дүкүүн-оолду сонгаан. Бригаданың ажыл-херээн хайгааразырыбле бир башкыны дирекция чери аңаа быжыглаан.

Ажыл-даа эгелээн, бергелер-даа тургулаан. Ынчалза-даа уруглар мурнундан тура колхоз бүдүрүлгезинбиле таныш, чайгы үеде төрээн колхозунга үргүлчү ажылдап турганыңдан оларны ажып эрте берген.

Чай дургузунда ол бригада 6902 хойну чүп, 310 кг дүктү кыргаан. Уруглар 40 га кукурузаны тараап, оон гектар бүрүзүнден 330 центнер ногаан массаны алганнар. Сыптарының бедии 4 метр чедип турган.

Бригададан 20 хире уруглар шуут мал ажылынга чайлааннар. Олардан Сат Минчиир 10 инектен 1349 кг, Ооржак Бопуужан 9 инектен 1911 кг, Хомушку Шончунмаа 10 инектен 1358 кг сүттү сагганнар. Бо дээрге чүгле ийи ай хире ажылдыр.

Үш уругнуң ырлажыры колхозтуң мал фермазынга чаңгыланып чайлаан:

Үжээдээн бис, дөрттээлээн биг,
Үжен кижи шинчилиг бис...

Өөреникчилериң бүдүрүлге бригадазының кылган ажылын колхоз баштаар чериниң канчаар үнелээнин көөрде, отчёт-сонгулдалыг хуралга колхоз даргазы эш Настык-Доржунуң илеткелинден каш одуругну сактырга-ла четчир:

— Өөреникчилериң бүдүрүлге бригадазы күш-ажылчы үлегерни көргүзүп, колхозтуң шилчиир Кызыл Тугун безин чаалап ап турган. Күсү хайныышкынныг ажыл үеинде школачыларның ол бригадазы чамдыкта улуг улустарны безин организация талазы-биле ажып турган таварылгалар бар.

4. НЕМЕЛДЕ АЙТЫРЫГ БАР БЕ?..

Класс ыржым. Айтырыг харыылаары-биле чедиги классчыларның барык колдуу холдарын көдүрүпкеннер.

— Ооржак Эрес-оол харыылазын — деп, Григорий Чүлдүмовичниң оожум болгаш төлептиг үнү дыңналган.

«Германияга тараачыннарның тура-халыышкыны» деп теманы Эрес-оол тергиин эки харыылаан.

— Эрес-оолга кым немелде айтырыг салырыл, уруглар?

Башкы оон-биле өөреникчилернин кичээлге сонуургалын көдүрүп, оларны хаара туда берген.

— Бистиң өөренип турар төөгүвүстү чүге ортаакы векториң төөгүзү деп адаарыл?—дээш, бажын чараштыр өрүп алган бичии уруг одура тыртып алган.

Эрес-оол борта база торулбаан.

База бир хол көдүрүлген соонда бир оол туруп келген:

— Германияның амгы үеде байдалын чугаалап көрем, Эрес-оол.

Эрес-оолдуң карактары чүгүртүлецейни берген. Эжи билбейн баар болду бе деп бодаан боор он, оон кожазында орар оол шала чавызаш диген.

Амгы Германияның ийи күрүнеге чарылганын. ГФР-де реаксылыг болуктериниң дайынзырак политиказын болгаш ГДР-ниң тайбын дээш, демократия дээш демиселиниң дугайын Эрес-оол тодаргай чугаалааш, ам айтырыг салыр кижи бар ирги бе, дээзиг классты эргий чоргаар көрду.

Эрес-оолду мактааш, Григорий Чүлдүмович «5» салып каггаан. Дараазында айтырыгларны Шудуй-оол биле Калдар-оол эки харыылаан.

«XVI—XVII векторде Германияның бууразашкыны» деп теманы тайылбырлап тура, Григорий Чүлдүмович чаа кичээлди эрткен үүл-биле холбавышаан, бөгүнгү Германияның байдалын база утпады.

Г. Ч. Канчыыр-оолдуң кичээлинге олуржуп, оон ажылы-биле танышкан кижи ону бодунуң херээнге бердинген, өзүп орар салгакчыларга ханы билиглерни бээр дээш үйгу-чыдын чок ажылдап чоруур башкы ылап дээрзин билип каар.

Областың мурнакчы башкыларының бирээзи, үр чылдарда школаларның удуртур ажылынга ажылдап келген эш Г. Ч. Канчыыр-оолдуң ажыл-дуржулгазын көөрге, В. И. Ленинниң «Хүн-демдеглелинден арынчыгаштар» деп ажылындан мындыг одуруглар сагындырып келир: «Улусчу башкы биске, буржуаз ниитилелге кажан-даа турбаан, турбайн турар болгаш турбас-даа, шак ындыг бедик деннелче көдүртүнген турар ужурлуг».

Бистиң чуртувуска башкы кижилериниң эртем-билиин көстүп көрбээн бедик деннелче көдүрер дугайында Владимир Ильичиниң бодап чораан күзели ам боттанган. Ол бедик билиглиг башкыларның, социалистиг чаа Тыванып чаа кижилериниң санынга коммунист Григорий Чүлдүмович Канчыыр-оол киирер.

К. КУДАЖЫ.

В. И. Ленинниң чогаалдары Польшада

ВАРШАВА. Польша парлалга агентилелиниң дамчытканы болза, «Ном болгаш билиг» деп польша парлалга чери В. И. Ленинниң 38 томнарын ам безин 2.400 муң экземпляр тиражтыг кылдыр база В. И. Ленинниң 3.214 муң экземпляр тиражтыг 39 аңгы-аңгы аттарлыг номнарын болгаш тематиктиг чыылдаларын парлап үндүрген. В. И. Ленинниң чогаалдары Польшада ниитизи-биле 6.044 муң экземпляр тиражтыг парлаттынган.

Бо байырлалдыг ойнуң чылында В. И. Ленинниң чогаалдарынын 39 томнарын парлап үндүрген. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 90 чыл болур оюн таварыштыр апрельде В. И. Ленинниң дугайында сактыышкыннарын ийи томнуг чыылдазы болгаш «В. И. Ленин» деп эгелиг рассказтар база шулүктер чыылдазы үнер.

Румын улус өөрүп четтиргенин илереткен

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Совет Чепсектиг Күштериниң 42 чыл болган оюн румын ажылчы чоннар калбаа-биле демдеглээн.

Бодунуң тургустунуп келгининден бээр 42 чыл дургузунда Совет Армияның эрткен маадырлыг оруунун дугайын чугаалап турар делегеренгей чүүлдерни РУР-нуң февраль 23-те үнген бүгү төп солуннары парлаан.

Чаа чырык амыдыралды тургузарының салым-хуузун румын улус бодунуң холунга алыр арганы берген, ооң хосталыр чоруунга дузалаан совет улуска болгаш ооң маадырлыг армиязынга сагыш-сеткили-биле өөрүп четтиргенин румын улус илередип турар деп «Скынтейя» солун бижээн. Совет Армияның маадырлыг дайынчы эрткен оруу, ооң дайынчыларны өөредиринге болгаш кижизидериңге тергиин улуг дуржулгазы бистин чонувустун революстуг чаалап алыышкыннарынын, төрээн чурттун айыыл чок болгаш хамаарышпас чоруунун камгалалында быжыы-биле туруп турар Румын Улус Республиканың Чепсектиг Күштериңге кайгамчыктыг үлегер-чижек болуп турар.

КУР биле КАР-ның аразында садыг харылзааларынга холбаштыр

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелиниң дамчытканы болза, КУР биле КАР-ның аразында садыг чугаалажыышкыннарының дугайында дыннадыгны февраль 24-те Пекинге парлап үндүрген. Дыннадыгда чугаалап турары болза, чугаалажыышкыннарның түннелинде болгаш 1958 чылда КУР биле КАР-ның аразында чардынган садыглажылга болгаш төлелгелер дугайында дугуржулгаг үндезилээш «Дугуржулга чорудулгазының ийги чылында КУР-нуң чазаа биле КАР-ның чазаанын аразында садыг дугуржулгазының протоколунга» 1960 чылдың февраль 24-те ат салдынган. Дугуржулганың чорудулгазының ийги чылында ийи таланың экспортунуң ниити түүү 15 миллион фунт стерлинг акша болур кылдыр протоколда көрдүнген.

Дугуржулганың чорудулгазының бирги чылының протоколунуң чедиишкинниг күүселдезинге чугаалажыышкыннарның чоруп турганының үезинде ийи талалар таарзынганын илереткен, ол ышкаш деңгергеге болгаш кайы-кайызынга ажыктыг чорукка үндезилээш ийи чурттуң аразынга экономиктиг болгаш садыг харылзааларын хөгжүдеринче чүткүлдүүн илереткен.

Бразилияның студентилери Фидель Кастронуң чазаан деткип турар

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Эйзенхауэрниң Бразилияда аян-чоруунга холбаштыр Бразилияның студентилериниң национал эвилели болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилериниң национал эвилели медеглел парлап үндүргеннер, олар маргылдаалыг айтырыгларны «Кэмп Дэвидтиң сеткил-соруу-биле» шиитпирлээринче ында кыйтырыш турарлар.

Бразилияның студентилери Фидель Кастронуң куба чазаан изиидиле деткип турар. Кубага удур кандыг-даа халдаашкынны бүгү-ле Латин Америкага удур халдаашкын кылдыр көөр ужурлуг болгаш латин-америка чоннуң талазындан бүгү ниитиниң килецинге таваржыр деп боттарының медеглелинде олар шыйып демдеглеп турар.

Францияның Компартиязының ТК-зының Политбюрозунуң медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозу февраль 23-те дараазындагы медеглелди кылган:

ТАЙБЫҢНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ БАРААН БОЛУР АЯН-ЧОРУК

Француз республиканың президентизиниң чалааныя ёзугаар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң Францияга аян-чоруунуң программазы ам билдингир апарган.

Францияны хостаарда гитлержи арзатанзыг чорукка удур демиселге кол рольдуг болган чурттуң төлөөлекчизи болур Н. С. Хрущевту Францияның улузу изиидиле хүлээп алыр. Гитлержи фашизмни ажар тиилелгениң баштайгы медээзи Сталинградка чаңгыланып үнгенин французтар утпайн турар. Чөөн талакы фронтунуң карта-чуруктарын сеткил өөрүшкү болгаш идегел-биле көрбүшаан, Совет Армияның бурунгаарлаашкыны-биле кады хосталга база чоокшулап олурар дээрзинге чаңгыс-даа патриот чигзинмейн турган.

Бодунуң күчү-шыдалын делегейге бодунуң тергиидээшкинин дөгээр дээш эвес, харын тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны доктаадып тургузарынга ажыглаарын төөгүде бир-ле дугаар күзеп турар улуг күрүненин төлөөлекчизин Францияның улузу Н. С. Хрущевтуң нүүрүнде уткуп алыр. Тайбыңның ол политиказы чепсегленишкинни бүрүн дүжүрер талазы-биле КНОга Н. С. Хрущевтуң киирген планында илергейлеттинген. Ол планны боттандырар чорук кижилериниң мун чылда күзеп келген чүүлүн херек кырында боттуг чүүл болдурар ийик: кижи төрелгетениң угааныя, күш-ажылын, чогаадыкчы арга-мергежилдерин үзүткаашкынның чепсектерин бүдүрериңге эвес, харын кижиге ёзулуг-ла төлептиг амыдырал-чуртталаның аргаларын тургузарыңа, бүгү делегейге ашты, зарыгларны болгаш өлүм-чидимни чок кылырыңа, кижиниң культуразының хөгжүлдезинге кижи бүрүзү киришкен турарына ажыглаар арганы бээр ийик.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының аян-чоруу бистиң ийи чурттарывыстың эрге-ажыктарына, а ол ышкаш Европада болгаш бүгү делегейде тайбыңның херээнге бараан болур. Францияның болгаш Совет Эвилелиниң эрге-ажыктары чөрүшпейн турар. Оларның чөпшээрежилгези — география болгаш төөгү-биле тодаргайлаттынып турар негелде-дир. Герман милитаризмниң талазындан айыылдарга болгаш кыжаныышкыннарга эткен үеде бистиң ийи чурттарывыстың улустары таваржып чораан. Крупптуң болгаш Тиссеннин шериг трестилери база дагын тергиидеп турар Барыын Германияга ол милитаризмни дагын төрүттүндүрүп турары база кеш-сөөк ылгаар чорукту болгаш фашистиг кас демдекти база дагын катап төрүттүндүрүп турар гитлержи генералдарның калчаалыг дайынзырак чоруу амгы болгаш келир үеде боттуг айыыл болурун көргүзүп турар.

Француз-совет чөпшээрежилге — Францияның айыыл чок чоруунуң ең эки магадыллалы ол. Оон ангыда, чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралының бүдүүзүнде ол чөпшээрежилге ол чөвүлел хуралга хамаарышпас улуг күрүненин ролюн ойнаар арганы бистиң чуртувустун мурнунга ажыдып бээр ийик.

Француз-совет чөпшээрежилге, бистиң ийи чурттарывыстың аразынга экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны калбартып хөгжүдери Францияны эрге-ажыктарынга таваржып турар.

Бистиң улузувус Францияның хоорайларынга болгаш суурларынга Н. С. Хрущевту массаның ортузунга өөрүшкүлүг болгаш идегелдиг уткуп алырынга белеткениш турар.

Чугле соок дайынның хоозун камгалакчылары болгаш политиктиг иштики кажарлаашкыннарны кылырын күзеп турар ындыг кижилер харын Францияга келзин деп Совет чазактың баштынынга чоруткан чалалганы боттарының өөзөнниг ёзу-биле көрүп турарын илередип турар. Ындыг туруш-бодал Францияның эрге-ажыктарынга чөрүшкек болуп турар: ол туруш-бодал национал эрге-ажыктарга өскерлириниң политиказын илередип турар, ол чорук Францияның өске чурттар-биле доктаадып тургусканы ышкаш ындыг дорт харылзааларны Совет Эвилели-биле база тургузуп алыр аргаларын казып турар. Ол политиканың ең-не калчаалыг талалакчылары болза шаандакы-ла фашистиг идегеттер болуп турарын ол политиканың алыс утказы көргүзүп турар.

Соок дайынның талалакчыларын аткаарладырынга болгаш улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга Н. С. Хрущевтуң Каттышкан Штаттарже аян-чоруу болгаш Кэмп Дэвидке чугаалажыышкыннар дыка улуг чергелиг идигни берген.

Н. С. Хрущевтуң аян-чоруу болгаш ооң-биле холбаштыр болур француз-совет чугаалажыышкыннар тайбың херээниң дешилгезинге идиг бээрин болгаш Францияның эрге-ажыктарынга бараан болурун бистиң улузувус изии-биле күзеп турар.

Француз-совет найырал делгерезин!

Тайбың делгерезин!

ГФР Испанияга бундесверниң шериг баазазын тургузарын күзеп турар

БОННН. (СЭТА). Англи медээлерни айытпышаан, барыын-герман парлалганың дыңнатканын ёзугаар алырга, ГФР-ниң чазаа Испанияга шериг баазаларын дерип тургускулааш, оларны база-ла бундесверниң эргезинге шилчидип бээр дугайын өөренип көөрүн НАТО-нуң штавынга саналдаан. «Нью-Йорк таймс» деп америк солуннуң Боннда корреспондентизиниң дыңнатканы-биле алырга, барыын-герман ракета шериг-агаар каттыжыышкыннарының бот составын өөредиринге херектиг Испанияның адыышкын кылыр черлерин ажыглаар дугайында Бонн биле Мадридтиң аразында чажыт чугаалажыышкыннар чоруп турар.

ГФР-ниң чазаанын болгаш камгалал министерствозунуң төлөөлекчилери ол базымнар дугайында «чүүдаа билбээн бис» деп медеглээш, ук медээлерни меге деп буруу шаварын оралдашканнар. Ындыг болза-даа ДПА агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, медээлерниң шынныын агентилелиг Лондонда корреспондентизинге Англияның ДХМ-ниң төлөөлекчизи болдыткан.

Барыын Германияны ядролуг чепсек-биле чепсеглеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Ассошиэйтед пресстиң» Вашингтондан дыңнатканын ёзугаар алырга, Барыын Германия келир үеде «атомнуг клубтуң» кежигүнү болур деп чугаалап турар чүүлдү «Юнайтед стейтс Ньюс энд уорлд рипорт» журналга парлап үндүрген.

Барыын Германия ядролуг чепсек бүдүрер эргезин казыткан болза-даа, амгы үеде ол бодун ядролуг күрүне кылдыр адаттынарының барымдаалары Францияныындан хөй болуп турар. Барыын Германияда ядролуг чепсектиң америк курлавырлары көвүдеп турар деп журнал демдеглээн. Америк удуртулганың адаа-биле немецтер атомнуг установкаларны тургузарының аргазын өөренип турарлар.

Барыын Германияда дайын белеткелдери

БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Германияда дайын белеткелдерин калчаалыг үргүлчүлеп турар. АДН агентилелиниң дамчытканы-биле алырга, барыын-герман бундесверниң ракета кезектери ракеталарның өөредилге адыышкыннарын март айның эгезинде чорударын төлевилеп турар. Адыышкыннарны Зурендорф районда Эккернфердер далай шенээнден далай талазынче чорудар. Адыышкыннар үезинде өөредилге чорудар районну барыын-герман шериг-далай флоду камгалаар деп дыңнаткан.

Фленсбургта шериг-далай флодун калбартыр талазы-биле чорудуп турар ажыдарының дугайын АДН агентилели база дыңнаткан. Ол далай өртээлинде барыын-герман шериг-далай күштериниң торпед катерлерин болгаш мина суднолорын тургускулапкан. 1960 чылдың ортан үезинде аңаа эсминецтер отрядын тургузар деп турар.

АДН агентилелиниң демдеглеп турары-биле алырга, ГФР-ниң камгалал министерствозунуң Балтий далай эриктериниге чорудар шериг өөредилгелериниң программазында эрги шериг объектилерин калбартыр-биле чергелештир Фленсбург далай шенээ биле Фермари ортулуктун аразынга чаа шериг порттарын болгаш ракета баазаларының белдирлерин тургузары көрдүнген. Киль, Эккернфердер болгаш Фленсбург далай шенектерин, а ол ышкаш Нейштадта далай өртээлин шериг тудуунуң кол пунктулары болдурар.

Күш-культура болгаш спорт

ОЛИМПИЙ ОЮННАРЫНДА

СКВО ВЭЛЛИ, февраль 24. (СЭТА). Февраль 23-те Олимпиаданың спортчу программазының беш хүнүнүң маргылдаазы болганы-биле VIII кышкы Олимпий оюннарының бирги чартыы доозулган. Ол хүн совет конькичилер чаа кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алганнар.

3.000 метрге дүрген маннаарынга 10 чурттардан 20 херээжен спортчулар киришкен. Швед спортчу Э. Эйнарсон 5 минута 32,2 секундада маннааш, чаа национал рекордту тургускан. Совет Эвилелиниң Тамара Рылова, Польшаның Х. Пилейчик, Швециянның К. Шерлинг олар ол көргүзүгүн улам экижиткеннер. Чедиги эвлчегде маннаан Совет Эвилелиниң спортчузу В. Стенина 5 минута 16,9 секундада келгеш, улам эки түннелди көргүскен. Тос дугаарында Л. Скобликова (ССРЭ) биле Эльвира Серочинска (Польша) маннап үнгеннер. Л. Скобликова кымдан-даа артык дүрген маннааш, көрүкчүлериниң динмиттиг адыш часкаашкыны-биле дистанцияны доозуп, В. Стенинаныыдан 2,6 секунданы кызыргаш, олимпий чемпиону болган. Серочинска 13 секунда сонгап дооскан. Мөңгүн медальды В. Стенина, хүлер медальды фин спортчу Э. Хуттунен алган.

Ынчангаш конькинге дүрген маннаар талазы-биле олимпий маргылдааларының түннелинде совет херээженнерниң олимпий командазы 1.000, 1,500 болгаш 3.000 метр дистанцияларга бирги черни; 500 метрге, 3.000 метрге ийги черни; 1.00 метрге үшкү черни алган.

Челябинскиниң студентизи Лидия Скобликова ийи алдын медальды чаалап ап, кайгамчыктыг чедиишкиниг болган. Ол болза 1.500 метрге делегейниң чаа рекордуун тургускан болгаш 3.000 метрге делегейниң рекордтуунга мырынай чоокшулаан.

Советтиң ол кайгамчык спортчузун «Скво Вэллиниң бүгү херээжен конькичилериниң аштырбас тиилекчизи» деп Олимпиадада адап турарлар.

Франс Пресс агентилелиниң корреспондентизи совет спортчуларның чаа тиилелгезин мынча деп демдеглээн: «3.000 метрге дистанцияга чарыш совет конькичилер делегейде ең дээре дээрзин бүзүрелдиг бадыткаан».

Тус черниң шагы-биле эртен эрте (Москва шагы-биле кежээкиниң 7 шакта) эр улустун 15 километрге лыжа маргылдаазы болган. 54 киржикчилериниң иштинде кол демисел скандинав болгаш совет спортчуларның аразынга болган. Түннелинде ол дистанцияны Х. Брусвээн (Норвегия) 51 минута 55,5 секундада эртип, бирги черни, ийиги черни С. Ернберг (Швеция), үшкү черни В. Хакулинен (Финляндия) эзлээш алдын, мөңгүн, хүлер медальдарны алганнар. Дөрткү болгаш бешки черлерни Г. Ваганов (ССРЭ), Э. Естбю (Норвегия) олар бир дөмей 52 минута 18,0 секундада кээп, деңге үлешкеннер.

Ол-ла хүнде херээженнерниң аразынга чаңыстап фигурлуг чуңгулаашкын болган. Ооң түннелинде делегейниң каш удаа чемпиону К. Хейсс (АКШ) бирги черни алган. Ийиги, үшкү черлерни эзлээн Европаның чемпиону С. Дийкстра (Голландия) биле Б. Роулз (АКШ) мөңгүн болгаш хүлер медальдарны алганнар. Совет фигуржулар аңаа киришпээн.

Херээжен хаакчыларның дагта улут слалом дээр маргылдаазы болган. Аңаа алдын медальды И. Робег (Швейцария) алган. Ол 382 м бедиктерлиг 1.300 метр даг черге минута 39,9 секундада эрткен. Ийиги, үшкү черлерни П. Титоу, Б. Снайт (кайызы-даа АКШ) олар эзлээннер.

Аңаа совет спортчулардан С. Корзухина, Австрияның спортчузу П. Франдль биле 21—22 дугаар черлерни деңге үлешкеннер. Л. Волкова биле Е. Кабина 30 болгаш 31-ги черлерни эзлээн.

«Ак олимпиаданың» (кыжын боорга ынчаар адаан) программазының беш хүн дургузунда болган бирги чартыының маргылдааларынга совет спортчулар 4 алдын, 3 мөңгүн, 5 хүлер медальдарны чаалап алганнар. VIII олимпий оюннарының киржикчизи чурттарның командаларының чаңгызы-даа ол хире хүндүлүг олимпий шаннаддарны чедип албаннар.

Районнарга болган маргылдаалар

КАА-ХЕМ

Район төвү Сарыг-Сеп суурга районнуң дээре хаакчыларының маргылдаазы болган. Эр улустар 10, херээженнер 5 километрге чарышкан.

10 километрни районнуң ыяш ажыл-агый черинин ажылдакчызы Новйков 40 мин. 34 секундада эткеш, бирги черни алган. Ол дистанцияны 42 мин. 23 секундада эткен Нелюбов (СТС) ийиги черде. Оларның кайызы-даа II спортчу разрядты дужааганнар. Үшкү черде Вишняков (СТС).

Херээженнериң 5 км дистанциязынга район төвүнүң ортумак школазының төлөөлекчилери Григорьева, Черепанова, Бочкарева олар бирги үш черни алганнар.

Команда талазы-биле бирги черни ортумак школа, ийигизин СТС болгаш үшкүзүн «Тиилелге» колхозтуң төлөөлекчилери алган.

Ф. Мерзлякова.

ТЕС-ХЕМ

Телефон-биле. Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскааган спортчу маргылдаалар Самагалдай суурга болуп эрткен. 10, 5, 3 километрге болган хаак маргылдаазынга Самагалдай ортумак школаның төлөөлекчилери бирги черни алганнар. Ол школа команда талазы-биле база бирги черни алган. Ийиги черде «Чодураа» колхозтуң спортчулары, үшкүзүнде «Ак-Эрик» колхозтуң командазы.

Маргылдаанын киржикчилериниң 5 кижи спорттуң II, III разрядтарын дужааган. Тус-тус тиилекчилер шаннал бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаннаткан.

Б. Хүлер-оол.

ЧАА-ХӨЛ

Район школаларының хаак маргылдаазы эрткен. Бичии ургларның 3 км черге чарыжынга Чаа-Хөл ортумак школаның өөреникчилери Антипина, Базыр-оол, Оюмаа олар бирги үш черни алганнар. Элээди ургларның 5 км черге маргылдаазынга В. Самдын (Чаа-Хөл ортумак школа) 27 мин. 25 секундада келгеш, тиилекчи болган. Ийиги, үшкү черлерни ол-ла школаның өөреникчилери О. Николаева болгаш Д. Наксыл олар алганнар.

Элээди оолдарның 10 км черге дистанциязынга Ш. Каадыр-оол 41 мин. 26 секундада келгеш, бирги черни алган. М. Сат 41 мин. 48 секундада келгеш, ийиги черни алган.

Команда талазы-биле бирги черни Чаа-Хөл ортумак школазының өөреникчилери алган болгаш школачыларның кышкы область спартакиадазынга киржир эргени чаалап алган. Ийиги черде Ак-Туруг ортумак школазы болгаш үшкү черде Үрбүн чеди чыл школазы.

А. Чылбак-оол.

Обласка АГААР БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн обласка булуттагылап, аяскылап каап турар хүн болур. Чөөн болгаш соңгу-чөөн районнарга хар чаар. Хат өй-тавында болгаш даглыг черлерге дыңзыг болур. Агаарның температураазы: даглыг черлерге—3—8, чавыс черлерге—11—16, а Кызылга—14—16 градус соок.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

ТЫВА ОБЛАСТЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Февраль 28-те хүндүс

В. Винниковтуң болгаш Е. Крахтың

ЧЕШТИНМЕС ДОН

деп 3 көжегелиг, ырлыг шиизи болур. Музыказы Е. Жарковскийнин.

Февраль 28-те кежээ

А. Софроновтуң

ЧЕМ КЫЛЫКЧЫЗЫ

деп 3 көжегелиг шиизи болур.

Шиилериниң эгелээри: хүндүскүнүү—12 шакта, кежээкинин — 7 шак 30 минутада.

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1960 ЧЫЛДА ЧАГЫЛДАЗЫ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

Солун январь 1-ден эгелээш неделяда 6 үнүп турар.

«ШЫН» СОЛУННУ ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЫҢ ӨРТЗЗ:

чылда 60 руб.
6 айда 30 руб.
3 айда 15 руб.

Чагылганы харылзааның бүгү конторалары, салбырлары, бөлүүрүлгелерде, организацияларда, колхозтарда, совхозтарда хөй-ниити төлөөлери хүлээп алыр.

НОМЧУКЧУЛАР! БИСТИҢ СОЛУНУВУСТУ ЧАГЫДЫП АЛЫҢАР!

СОЮЗ ПЕЧАТЬ.

Суг, саваң, эзт дүрбүүр херексел, аржыыл

Кадык болур төлээде, арыг-шеверни сагынар.

Бажыңга болгаш ажылдаар черге арыг-шевер болур болгаш мага-ботту хирлендирер чорукту болдурбас ужурлуг.

Ону күүседиринге чүү чүвелер херек бооп турарыл? Суг, саваң, эзт дүрбүүр херексел, аржыыл херек.

Сугну камнаан херээ чок. Ону мага-ботту хепти чуурунга, оран-саваны аштаарынга чарыгдаар ужурлуг.

Чымчак суг (чугай болгаш магнезий дустары эвээш) хирни эки арыглаар болгаш саваң эвээш чарыгдаттынар.

Ең-не чымчак суг болза чаашкын суу болур. Ең-не кадыг суг—чугайы хөй хөрзүнде кудуктардан үнер суг болур.

Холдарны болгаш мага-ботту чуурунга саваң эргежок чугула. Саваңныг суг болза үстерни эзилдирер бот-шынарлыг. Мага-боттун кырын кештиң чаа кезээде шып турар деп чүвени билир болгай бис. Ол үстер хирлерни болгаш довурак-доозуннарны бодунче сиңир чыпшындырып ап турар.

Хеп чуурунга саваң база херек. Кедип каан хириккен хепте кештиң үстери болгаш дер сиңе берген болур, саваң чокта чуурга ол адырылбас.

Хир болгаш кештиң үстери кештиң кырындан эки адырылзын дээш эзт дүрбүүр херекселлерни хереглеп турар. Хереглээриниң мурнунда оларны чылыг суг-биле эки чуггаш, хайныып турар сугга каксыр ужурлуг.

Суг дамчыдар хоолай (водопровод) чок черлерге хүннүң чунарынга, бөдүүн-даа болза чунар демирни кылып алыр ужурлуг, чижээлээргe, демир-биле азы глина-биле суг аксыр эмискиктиг кылып алыр. Арга чок таварылгада, хууцну азы крукканы ажыглап болур, а хирлиг сугну лоханькага (чүве чуур тускай савага) кудуп турар.

Ниити чаңыс таваккa чунуп кажан-даа болбас.

Чунуп алгаш мага-ботту аржыыл-биле кургадыр эки чоттунуп алыр ужурлуг. Ынчанмас болза, кеш агаарга кургааш кончуг кадыглангаш бурулап сойлуп турар апаар.

Аржыылды экидир чуггаш, ооң соонда ону изиг илиир-биле базар херек. Аржыылга микробтар доктаай берген болза изиг илиир оларны өлүрүп кааптар. Хереглээн санында-ла аржыылды агаарга кургаткаш, довурактарлып доозуннал-базын дээш шкафка шыгжап турар.

Өг-бүленин кежигүн бүрүзү боду тускай аржыылдыг болур. Шупту кижи чаңыс аржыылды ажыглаар чорук кончуг айыылдыг: ниити чаңыс аржыылды дамчыштыр трахома (карактың халдавырлыг аарыы,) кодур, туберкулёз болгаш өске-даа ындыг аарыглар дамчып болур.

Өг-бүленин кежигүн бүрүзү дижин аштаар тус-тус диш щёткаларлыг болур.

Тыва областың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (улуг залга): **«Ванька Жуков»**—10 шакта; **«Изиг сеткил»** («Горячая душа») — 12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда.

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (биче залга): **«Амыдыралдың дуржулгазы»** («Урок жизни»)—3, 5, 7, 9 шактарда.

«Каа-Хем»: «Чаңгыс аай базым-биле» («В едином строю»)—11.15, 1.15, 7.15 шактарда; **«Чыл узамдыктыг орук»** («Дорога длиною в год»), 2-ги кезээ—3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«Восток»: «Фуртуна»: 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА

деп кинону көрүүнер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, партийжи амыдырал болгаш пропаганда кылдистериниң 23-54, харысалгалыг секретарының 37-13, көдээ ажыл-агый кылдызының 22-64, иштики информация кылдызының 21-47, совет тургузуг, үзетпүр болгаш транспорт кылдистериниң 23-35, чагаа кылдызының 21-27, культура болгаш амыдырал кылдызының 25-38, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 20-60.

ТС—00073 Чагыт № 568. Культура өргелелиниң типографиязы.